

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Педагогика

Том 111

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Education

Volume 111

ПРОФИЛ НА УНИВЕРСИТЕТСКАТА ПЕДАГОГИКА В СОФИЙСКИЯ И ЛАЙПЦИГСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ ДО 1945 ГОДИНА¹

АЛБЕНА ЧАВДАРОВА, МАРИЯНА ИВАНОВА ИЛИЕВА*

Резюме: Студията изследва историческото развитие и утвърждаване на педагогиката като университетски курс, наука и университетска специалност в Софийския и Лайпцигския университет в сравнителен план. Научното проучване представя етапите и структурата на университетската педагогика. Анализът е насочен към съдържанието на лекционните курсове, към профила и педагогическите идеи на преподавателите, както и към профила на студентите. Студията изследва и анализира връзката между Софийския и Лайпцигския университет.

Ключови думи: педагогика, история, висше образование, университетски курсове, учебен план

ACADEMIC PROFILE OF THE PEDAGOGY AT THE SOFIA UNIVERSITY AND THE LEIPZIG UNIVERSITY UNTIL 1945

Albena Chavdarova, Mariyana Ivanova Ilieva

Abstract: The study examines the historical development and establishment of Pedagogy as a university course, a science and a university degree program at the Sofia University and the Leipzig University in comparative aspect. The scientific research presents the stages and the structure of University Pedagogy. The analysis focuses upon the content of the academic

¹ Студията представя крайни резултати от изследователска дейност, финансирана от средствата, отпуснати целево от държавния бюджет на СУ „Св. Климент Охридски“ за научни изследвания през 2017 г. Научен проект № 80-10-145 „Профил на университетската педагогика в Софийския и Лайпцигски университет (история и съвременност)“.

*E-mail: albenachavdarova@gmail.com; m_i.ilieva@abv.bg

disciplines, the academic profile and pedagogical ideas of the lecturers, and the academic profile of the students. The study examines and analyses the relation between the Sofia University and the Leipzig University.

Key words: *pedagogy, history, higher education, academic disciplines, academic curriculum*

Увод

През втората половина на XIX и първата на XX в. град Лайпциг се утвърждава като един от най-значимите културни, научни и образователни центрове за българите (Валтер, 2013), който привлича със своята духовна свобода и космополитност. Най-голям авторитет има Университетът, където още през 1878 г. се учредява „Славянско академическо дружество“, а няколко години по-късно и българската секция към него, функционира в продължение на 40 семестъра. През периода от Освобождението до 30-те години на XX в. в университета учат 2270 български младежи, а защитилите дисертации през същия период са 241. С това Алма матер липсиенсис се превръща в един от най-предпочитаните германски университети, заедно с тези в Берлин и Мюнхен (Йорданов, 1938, с. 49 и сл.). Сред известните българи, получили образованието си в Университета са Александър Балабанов, Кръстьо Кръстев, Александър Теодоров-Балан, Иван Шишманов, Беню Цонев, Михаил Арнаудов, Гаврил Кацаров, Никола Бобчев, Атанас Иширков, Пенчо Славейков и др. За цитирания период от възпитаниците има петима министри, 20 професори в Софийския университет, много представители на икономическия, политически и просветен елит на България (по-подр. в: Йорданов, 1938), които изиграват съществена роля в изграждането на младата българска държава.

През втората половина на XIX и първата на XX в. Лайпцигският университет се утвърждава и като един от основните центрове на педагогиката, където от 1893 до 1897 г. учи и защитава дисертация първият професор по педагогика на Софийския университет Петър Нойков (1868–1921). По същото време в Университета следва и Велико Йорданов (1872–1944), който след завръщането си в България се посвещава на учебното дело първоначално като учител, а след това като подначалник в отделението на средните училища и началник отдел за културните учреждения, като член на Учебния комитет при МНП и редактор на сп. „Училищен преглед“. Той е един от големите историографи на българското образование, известен с книгата си „Материали за изучаване на учебното дело в България“ (1925). Друг възпитаник на Алма матер липсиенсис е Никола Алексиев (1877–1912), който учи при проф. В. Вунд, а след завършването си е привлечен като преподавател в Софийския университет от проф. Нойков и заедно основават Педагогическа лаборатория (1907/1908), която е и семинар по експериментална педагогика, дидактика и психология. Самият проф. Нойков, с решение на Академическия съвет на Софийския университет, което е утвърдено и от министъра на народната просвета, заминава

да специализира по експериментална педагогика в Лайпцигския и Берлински университет (Бижков, 1988, 50–55).

Посочените примери показват, че началото на възникването и утвърждаването на педагогиката в Софийския университет се поставя от възпитаници на Лайпцигския университет. В този смисъл е напълно оправдано, от научна гледна точка, да се проследи и очертае развитието на педагогиката като наука, като набор от лекционни курсове и като специалност в двата сродни и взаимосвързани университета.

В българската научна литература няма цялостно изследване върху профила на университетската педагогика и в частност как се развива тя в Софийския университет. По повод отбелязване на различни годишнини от основаването на Факултета по педагогика (1996, 2006) има представени и публикувани научни доклади (Вера Бойчева, Албена Чавдарова), които очертават една малка част от профила на университетската педагогика, и то с основен акцент върху развитието и утвърждаването на специалност Педагогика от структурна гледна точка. Има и няколко дисертационни изследвания върху основните идеи на значими представители на университетската педагогическа мисъл като проф. Петър Нойков (Мария Рошманова), проф. Димитър Кацаров (Венка Кутева) и проф. М. Герасков (Марияна Илиева), но в тях са представени техните основни педагогически възгледи и в по-малка степен приносът им за развитието на университетската педагогика.

Развитието на университетската педагогика в университета в Лайпциг не е било предмет на научно изследване в българската историография, с изключение на извеждане на основни идеи на Туйскон Цилер (1817–1882) като представител на педагогическото хербартианство и неговото влияние върху българската педагогическа мисъл и най-вече върху подготовката на учители в България (публикации на Емилия Кирилова, Албена Чавдарова). В немско-езичната литература също няма изследване, в което да е направено цялостно проучване на развитието и утвърждаването на педагогиката в Лайпцигския университет, с изключение на една публикация (Carsten Heinze, 2001), която обхваща само периода през Третия Райх (1933–1945). ѝ

Целта на настоящата студия е на основата на задълбочено проучване на предлаганите лекционни курсове по различните дялове на педагогиката, както и на извеждането на основните идеи на представителите на педагогическата мисъл в Софийския и Лайпцигския университет, да се очертае в сравнителен план структурният и съдържателен профил на университетската педагогика в двата университета през периода от 1814 до 1945 г. За Лайпцигския университет началото на хронологическата рамка се определя от годината, в която се предлагат първите лекционни курсове по педагогика – 1814, а за Софийския университет – с откриването на Висшия педагогически курс през 1888. Краят на този първи етап в изследването е 1945 г., когато в резултат на края на Втората световна война и подписаните мирни договори

и двете държави поемат по нов курс на икономическо, обществено, политическо и културно развитие, с което се слага началото на следващ етап в развитието на университетската педагогика.

Посочената цел ще бъде операционализирана чрез следните задачи:

1. Да се изследва мястото и ролята на университетската педагогика в двата университета, като се проследят и очертаят етапите, през които тя преминава в своето утвърждаване.

2. Да се проучат всички лекционни курсове, които се предлагат в двата университета в направление „педагогика“ през посочения период, чрез което ще се очертае съдържателният профил на университетската педагогика.

3. Да се проучат всички преподаватели (имена, период на преподавателска дейност, академичен статут) и лекционните курсове, които те четат съответно в Софийския и Лайпцигския университет през изследвания период, с което ще се допълни профильт на университетската педагогика.

4. Да се изготви академичен профил на студентите от Софийския университет, които са завършили интегрираната специалност Философия/Педагогия, както и самостоятелната Педагогика след 1923 г.

Изследването има историкопедагогически характер и е базирано на проблемно-историческия подход, чрез който най-пълно ще може да се реализират поставените цели и задачи. Методите, които ще се приложат, са:

Херменевтичен анализ на текстове, чрез което на основата на „теоретичната реконструкция“ се дефинират определени понятия.

Архиварски методи, чрез които се извеждат определени данни, които поясняват конкретни събития и факти.

Фактографски и хроникьорски методи, чрез които се проследяват определени събития в техния генезис, в случая свързани с развитието и утвърждаването на университетската педагогика.

Биографически методи, чрез които се осветляват данни за значими преподаватели, в случая представители на университетската педагогика.

Логически методи като анализ, синтез, обобщение и сравнение, чрез които се правят различни характеристики и изводи, които да изяснят профила на университетската педагогика в Софийски и Лайпцигския университет.

Структурно-съдържателен профил на университетската педагогика в Софийския университет²

Университетската педагогика в структурата на Университета

Националното образование и училището като негова институция имат решаваща роля в цялостното културно обновление и развитие на българската държава след Освобождението. Българските държавници и политици добре разбират икономическите, социалните и културните функции на учебното дело и му отреждат водещо място в държавната културна политика. Идеята за български университет присъства трайно в дискусиите за развитие и усъвършенстване на националната образователна система. Конкретни стъпи в реализирането ѝ са направени от Тодор Иванчев, министър на народното просвещение, който на 5 юни 1887 г. издава Заповед за „отваряне от 1 септември на VIII педагогически клас към Софийска мъжка гимназия“. Няколко месеца по-късно се обнародва и Наредба, с която влиза в сила „Правилникът за висш педагогически курс в София“, в който се посочва, че откритият едногодишен VIII педагогически клас следва да прерасне в двугодишен, което налага и промяна в наименованието му. В основата е реализиране на идеята за подготовка на учители за средните училища. Откриването на Педагогическия курс не се осъществява, но през 1888 г. Стефан Стамболов, министър на вътрешните работи и управляващ Министерството на народното просвещение, издава „Наредба за педагогически курс при Софийската класическа гимназия“. В резултат на това на 1 октомври 1888 г. Висшият педагогически курс започва да функционира. Неговата цел е да се подготвят гимназиални учители и учители за общинските класни училища (Теодоров-Балан, А., 1905, 1–2).

Според Правилника съществуват две отделения – историко-филологическо, което функционира от самото начало, и физико-математическо, което се открива през учебната 1889/90 г. Според учебния план се изучават: специални задължителни дисциплини, които съответстват на преподаваните учебни предмети в долните класове на гимназиите, а именно – български език с българска и славянска литература и българска и всеобща история и география; общозадължителни учебни дисциплини за двете направления, които са: Български език, Психология, Педагогика, Хигиена, Дидактика и Методика; факултативни – Френски или Немски език, Рисуване, Музика, Краснопис, Стенография и Гимнастика (Теодоров-Балан, 1896, с. 86). Представянето на отделните учебни дисциплини, заложи в учебния план, дава основание да се изведе твърдението, че овладяването на знания от областта на педагогиката присъства трайно в специалната подготовка на бъдещите учители.

На 18 декември 1888 г. Министерството на народното просвещение приема закон, съобразно който Висшият педагогически курс се трансформира,

² Тази част от изследването е разработена от гл.ас. д-р Марияна Илиева.

считано от 1 януари 1889 г., във Висше училище. С това се поставя нов акцент в развитието на учебното заведение. В закона се посочва, че то трябва да дава „по-високо образование по разните клонове на науката“, като по този начин се открива пътя към трансформирането му в университет (Теодоров-Балан, А., 1905, с. 3). На 20 декември 1894 г. с княжевски указ е утвърден нов Закон за висшето училище, на основата на който се изработва и Правилник от Академическия съвет, който, след като е представен на министъра на просвещението и утвърден от княза, влиза в сила от октомври 1896 г. (пак там, 4–6).

С княжевски Указ №6 от 22 януари 1904 г. се утвърждава новият Закон за университета. Първата значителна промяна е свързана с трансформирането на висшето училище в университет. Легитимират се и съответните катедри към факултетите, като към Историко-филологическия факултет се обособяват общо 16 катедри, сред които една по педагогика. Със закона от 1904 г. се създава и нова специалност Философия и педагогия. Преподавателският персонал в Университета се състои от професори (редовни и извънредни), доценти (постоянни и частни) и лектори. За провеждането на семинарни занятия се назначават и асистенти. Обучението в Университета е с четиригодишна продължителност, обособена в осем семестъра. Студентите в Университета са редовни и слушатели. За редовни студенти се приемат лица, завършили гимназиално образование и успешно положен зрелостен изпит (Закон за университета, 1905, 25–31). В Общия правилник за университета е уточнено, че полугодията са зимно – от 1 октомври до 30 януари, и лятно – от 15 февруари до 30 юни (Общ правилник за университета, 1905, с. 40). Приема се Правилник за изпитите в Университета, пълна програма за университетските изпити, както и учебен план за отделните специалности.

Университетската педагогика преминава през два етапа на развитие и утвърждаване. Първият етап обхваща нейното възникване през 1888 г. и постепенното ѝ основополагане в рамките на интегрираната специалност Философия и педагогия, а началото на втория етап се поставя през 1923 г., когато се обособява самостоятелна специалност Педагогика, която до 1945 г. е в рамките на Историко-филологическия факултет.

Първи етап (1888–1923) – структурни и съдържателни аспекти

Първите лекционни курсове по педагогическите дисциплини се предлагат веднага след откриването на Висшия педагогически курс. Те се осъществяват и през трите години на обучение. В първи курс на учебната 1888/89 г. студентите слушат Педагогика, Психология и Социология, във втори курс – История на педагогиката, Логика, Етика и Дидактика, а в трети – Естетика и История на философията (Агура, Д., 1893, с. 120).

Въз основа на Закона за висшето училище от 1894 г. и приетия учебен план на Историко-филологическия факултет учебните дисциплини, които се преподават в този факултет, се диференцират в три основни направления:

- I група – История и география
- II група – Славянска филология и литература
- **III група – Философия и педагогия**

Във философско-педагогическия цикъл са включени следните лекционни курсове: Психология, Логика, Етика, Естетика, История на философията, Отделни философии на религията, Право и История, и Педагогика. Сравнителният анализ показва, че от учебния план отпадат учебните дисциплини История на педагогиката, Дидактика и Методика, които могат да се определят като основни академични курсове в специалната педагогическа подготовка. Тяхното премахване може да се дефинира като значително ограничаване на педагогическото познание на бъдещите учители. Паралелно с това ясно се очертава неравнопоставеността между двете направления в съдържателен аспект, като превес се дава на учебни дисциплини от областта на философията.

След приемането на Закона за университета през 1904 г. тези слабости се преодоляват, а заедно с това се поставя началото на нов етап в развитието на педагогиката със създаването на нова интегрирана специалност Философия и педагогия. Тя се осъществява съдържателно чрез учебния план, приет през 1905 г. Включените в него дисциплини се диференцират вместо в съществуващите дотогава три основни групи, в шест направления:

1. История
2. География
3. Славянска филология
4. Литература
5. Философия
6. **Педагогия**

Направленията са тематично обособени и не отговарят на съществуващите университетски специалности, но прави впечатление, че Педагогиката е диференцирана самостоятелно, което показва значението ѝ в университетската структура. В рамките на посочените направления са фиксирани и съответните учебни предмети, които са обособени на „главни“ и „помагателни“ (Учебен план за специалностите, които се следват в Историко-филологическия факултет, 1906, 55–56).

В научното направление „Философия“ главните предмети, които се преподават, са: 1) Психология, Логика, Гносеология, Етика, Естетика, Метафизика; 2) История на философията и философски упражнения. Помощните предмети са: Философия на религията, Антропология, както и „лекции в История, Литература, Природоматематически и Правни науки, които имат отношение към главните лекции по Философия“ (пак там).

В научното направление „Педагогия“ главните предмети са: 1) История на педагогиката, Систематична педагогика; 2) История на образованието (в България – поясн. мое – М.И.); 3) Училищна организация и управление; 4) Психология и Етика, а така също е предвидено под наименованието Главни предмети провеждането на училищни семинарии и лабораторни упражнения. Спомагателните предмети са: Логика, История на философията, Антропология, Хигиена, Политическа икономика и Държавно право (пак там).

Анализът на учебния план показва, че двете направления и фиксираните в тях предмети имат съществени различия в съдържателно отношение, въпреки че са в рамките на една специалност. Студентите, които избират направление „Философия“, не слушат лекции от педагогическия цикъл, докато студентите от направление „Педагогия“ имат няколко „философски“ лекции, а именно – Психология, Етика, Логика и История на философията.

В посочения учебен план се наблюдава и друга специфика. Независимо от различията в съдържателен аспект съществуването на една интегрирана специалност налага единен начин на завършване, което е постановено в регламентираните изпити. Според Програмата от 1905 г. в университетските изпити за специалност „Философия и педагогия“ са включени следните изпитни дисциплини:

Първи университетски изпит: История на философията до Кант, Психология, Логика, Етика, История на педагогиката, Система на педагогиката (обща педагогика), Българска история (една епоха), История на българския език, Два старе езика (за некласици, т.е. за тези, които не са завършили класическия отдел на гимназията) и Един от новите езици (Немски език или Френски език, по избор – поясн. мое – М.И.).

Втори университетски изпит:

- Общи предмети – История на философията от Кант, Естетика, История на образованието, Дидактика, Методика, Ходететика.

- Изборни предмети – Теория на познанието (Метафизика) или Училищна организация и управление (Програма за Университетските изпити, 1906, с. 51).

Анализът на отделните академични учебни програми показва, че в тази от 1906 г. в първия университетски изпит са включени предмети извън областта на философията и педагогиката, а именно – Българска история (една епоха) и История на българския език. Паралелно с това са посочени Стари и Нови езици, които като цяло са част от обучението в Университета, полагат се изпити, но само в тази Програма, от 1905 г., са конкретно посочени за университетски изпити. Анализът на Програмата показва равностойността на двете направления „Философия“ и „Педагогия“, което потвърждава интегративния характер на специалността. От друга страна, в противовес на тази теза е фактът, че в Алманаха на завършилите студенти в СУ „Св. Климент Охридски“ след 1905 г. срещу името на абсолвента стои специалността, която е завършил, като в случая е записано „Педагогия“ или „Философия“. Това недвусмислено показва,

че въпреки еднаквите изпити и унифицирания начин на завършване, диференциацията, която съществува в съдържателно отношение, рефлектира и върху начина на изписване на дипломите.

През 1910 г. е приета нова Програма за университетските изпити. В нея се прави следната промяна за специалност Философия и педагогия – първият изпит е общ, а вторият включва еднаква и диференцирана част:

Първи университетски изпит: История на философията до Кант, Психология, Етика, История на образованието (на България), Обща педагогика и Дидактика, Двата стари езика, за „некласици“, Един от новите езици.

Втори университетски изпит – общ и диференциран за философи и педагози:

- Обща част: История на философията от Кант, Логика и Гносеология, История на педагогиката
- Диференцирана част:
 - ✓ за философи – Естетика, Метафизика;
 - ✓ за педагози – Методика, Училищна организация (Общ университетски правилник и др., 1911, с. 48).

Посочените специфики в организационен и съдържателен аспект се запазват до 1923 г., когато в Историко-филологическия факултет се създава самостоятелна специалност Педагогика.

Подробният анализ на различните документи, които регламентират университетското образование, показва специфичната организация на обучението, което е обусловено от основния принцип, залегал в Софийския университет – свобода на обучението. Университетските учебни планове не фиксират задължителни учебни дисциплини и конкретизирани семестри, през които те да се преподават, респективно изучават. В учебния план се задава задължителното научно направление, което трябва да бъде избрано и изучавано от студентите, а вътре в него се предлагат лекционни курсове, които имат различно съдържание – например в рамките на „История на педагогиката“ проф. Нойков чете лекции по История на новата педагогика, по Педагогиката на Жан Жак Русо, по Немско образование, както и води семинар по изучаване на основното произведение на Йохан Фр. Хербарт – „Обща педагогика, изведена от целта на възпитанието“. В друг аспект университетското образование включва теоретическа педагогическа подготовка чрез лекционни курсове и практическа подготовка, която се реализира чрез хоспитиране и изнасяне на „пробни уроци“. Тези специфики са характерни за целия изследван период – 1888–1945 г.

Въз основа на посочената основна характеристика по отношение на свободата на обучение в областта на педагогиката в отделните научни направления се полагат основите на различни университетски курсове³, като ярко се проя-

³ В студията се представят само лекционните курсове в областта на педагогиката, като основание за това е поставената цел на научното изследване.

вява професионализмът на проф. Петър Нойков, който разработва и преподава голяма част от тях. Поради многообразието им лекционните курсове са обособени в отделни направления, като за методологична основа се използва направената диференциация от В. Бойчева (по-подробно вж.: Чавдарова, 2008). В този първоначален етап, 1888–1923 г., академичните лекционни курсове са:

- **Общопедагогически** – Педагогика, Обща педагогика, Възпитание, Гимназиална дидактика, Нравствено възпитание в средните училища, Активно образование в новата педагогика, Гимназиално обучение, Хуманитарно обучение, Обща теория на обучението, Образование на характера, Ходегетика, Въведение в експерименталната педагогика и дидактика.

- **Психологически** – Психология, Педагогическа психология, Детска психология.

- **Историкопедагогически** – История на педагогиката, Педагогиката на Жан Жак Русо, История на новата педагогика, Педагогика на XVIII и XIX в, Английско образование, Немско образование, История на българското образование.

- **Управление на образованието** – Училищна организация и управление.
- **Методики** – Методика на гимназиалното обучение с училищни упражнения, Обучение по природо-математическите дисциплини.

- **Други** – Социология.

Паралелно към лекционните курсове се реализират различни упражнения, които са: Училищни упражнения, Експериментално-педагогически упражнения, Специални експериментално-педагогически упражнения, Педагогически упражнения, семинари по „четене и тълкуване на Й. Фр. Хербарт: „Обща педагогика, изведена от целта на възпитанието“; на Я. А. Коменски: „Велика дидактика“, на Дж. Лок: „Мисли върху възпитанието“.

Цялостното представяне на лекционните курсове, както и анализът на отделните учебни планове и програми за университетските изпити показват, че през този първи етап от развитието на специалност Педагогика, и в контекста на посочената интегрирана специалност Философия и педагогия, влиянието на хербартианската концепция за подготовка на учители е силно изразена. В съдържателен аспект основание за това е наличието на учебни дисциплини от областта на философията. По този начин в теоретическата специална подготовка се обособяват философски и педагогически академични дисциплини. Факторът за поставянето им в теоретичната подготовка на бъдещите специалисти педагози е хербартианската концепция за взаимовръзката между философията и педагогиката. От друга страна се наблюдава и наличие на влиянието на Реформаторската педагогика, по-конкретно на направлението за „Активно образование“, чийто последовател е проф. Нойков.

Още през 1896 г. е взето решение за основаването на научноизследователски звена, т.нар. помагателни институти във Висшето училище, а две години по-късно, през 1898 г., се поставя началото на продължителното изграждане

на Лаборатория по педагогическа и експериментална психология. През 1906 г. проф. П. Нойков и неговият асистент Н. Алексиев създават учебно-изследователската Лаборатория към катедра „Педагогика“. Двата преподаватели са последователи на идеите на В. Вунд и в нея, заедно с участието и на студенти, реализират научни изследвания, експерименти и учебни дейности в областта на педагогиката и психологията. Този факт показва, че независимо от заложената хербартианска концепция във висшето педагогическо образование вниманието е насочено и към иновациите, с което то е и част от случващото се през този период в Европа и САЩ.

Втори етап (1923–1945) – структурни и съдържателни аспекти

През 1923 г. се поставя началото на самостоятелното съществуване на специалност Педагогика в Историко-филологическия факултет на Софийския университет. Запазва се обособената през 1904 г. катедра Педагогика, която през 1924 г. се преименува в „Обща педагогика“, а създадената през 1921 г. катедра „Дидактика и методика на средните училища“ от 1924 г. се нарича „Дидактика и методика“.

В учебния план за специалностите, които се следват в Историко-филологическия факултет от 1925 г., дисциплините се диференцират в седем вместо в съществуващите дотогава шест направления:

1. Философия

2. **Педагогия**

3. История

4. География

5. Славянска филология

6. Класическа филология

7. Нова филология и литература, в което са обособени:

✓ романска филология

✓ германска филология, диференцирана на: а) немска филология и б) английска филология.

В учебния план е постановено, че в научно направление Педагогия, преди полагането на първи университетски изпит, студентите са длъжни да слушат лекции по следните учебни дисциплини: Педология, Обща психология, Педагогическа психология, Логика, Етика, Обща дидактика. Преди полагането на втори университетски изпит: Обща и експериментална педагогика, История на педагогиката, Методика, Училищна организация. Те са длъжни да вземат участие и в Упражненията в педагогическата лаборатория, Учебните упражнения в основното училище и образцовата гимназия, Семинарните упражнения. Освен това, „препоръчва се на студентите да слушат, без задължение да полагат изпит“, лекции по следните учебни предмети: Анатомия и физиология на човека (съкратен курс), Хигиена, Биология, Психопатология,

История на философията (до Кант или от Кант), Гносеология, Естетика, Народопсихология, Философия на религиите, Един дял от обща история, Един дял от сравнителна литературна история (Закон за университета и университетски правилници, 1925, 74–75).

В Програма за изпитите при Историко-филологическия факултет от 1925 г. в направление „Педагогия“ са посочени следните изпити:

Първи университетски изпит:

- Първа група: Педология, Психология, обща, индивидуална и педагогическа

- Втора група: Логика, Етика, Дидактика

Втори университетски изпит:

- Първа група: История на педагогиката и на българското образование, Обща и експериментална педагогика

- Втора група: Методика, Училищна организация.

В Програмата са посочени „изборните предмети“ (избираеми учебни предмети – поясн. мое – М.И.), които са: Анатомия и физиология на човека; Хигиена; Биология; Психопатология; История на философията (до Кант или от Кант); Естетика; Гносеология; Народопсихология; Философия на религиите; Един дял от обща история; Един дял от сравнителна литературна история; Социология (пак там, 66–67).

По отношение на избираемите предмети, фиксирани в учебния план, в Програмата е посочено, че изпит се полага с една от групите от първи или втори университетски изпит, паралелно с педагогическата дисциплина, във връзка с която е бил избран предметът. Изследователското проучване на отделните нормативни документи показва несъответствие между посочените „изборни предмети“, а именно – липсата в Учебния план и наличието в Програмата на предмета Социология. От друга страна, анализът на Програмата показва, че в отделните групи са обединени учебни дисциплини, които в Разписа на лекциите са обособени – например през летния семестър на учебната 1926/27 година проф. Хр. Негенцов чете лекции по История на педагогиката, а през летния семестър на учебната 1927/28 година лекции по История на българското образование. Друга особеност, която се наблюдава, е, че обединени дисциплини се преподават от различни преподаватели – например през зимния семестър на учебната 1926/27 година проф. Д. Кацаров чете лекции по Физическо и душевно развитие на детето, а проф. М. Герасков чете лекции по Педагогическа психология.

Тези недостатъци се преодоляват с промени в Програмата за изпитите въз основа на решение на Академическия съвет от 12 юни 1929 г. В Протокол № 33 на Академически съвет е посочено, че се взима решение за промяна в групите на изпитните предмети за първи и втори университетски изпит в направление „Педагогия“. Целта е само обособяване и разместване на досега предвидените изпитни предмети, тъй като в досега действащата Програма са

събрани заедно учебни дисциплини, които се преподават от различни преподаватели и за които съответно се поставят отделни оценки. В контекста на решението университетските изпити в конкретните групи стават:

Първи университетски изпит:

- Първа група: Педология, Обща психология, Педагогическа психология
- Втора група: Логика, Етика, Дидактика

Втори университетски изпит:

• Първа група: История на педагогиката, Обща педагогика, Опитна педагогика

• Втора група: Методика, Училищна организация, История на българското образование (Архив на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, ф. 1, оп. 1, а.е. 50, л. 143–144).

Подробното проучване на Учебния план от 1925 г. показва, че след обособяването на самостоятелната университетска специалност Педагогика връзката между направленията „Философия“ и „Педагогика“ се запазва. От една страна, са конкретните учебни предмети „Логика“, „Етика“, които са от областта на философията, които студентите от специалност Педагогика изучават. От друга страна, по отношение на специалност Философия е посочено, че студентите са „дължни да слушат през две полугодия лекции по един от следните предмети по избор, по който и ще полагат изпит“, като на първо място са определени лекции по: една част от педагогиката (История на образованието, Дидактика и История на педагогиката) (Закон за университета и университетски правилници, 1925, 73–75).

Правилникът и Програмата за изпитите в Историко-филологическия факултет, приети през 1934 г., потвърждават учебните предмети в първи и втори университетски изпит по отношение на „главната специалност“, но без обособяването на подгрупи (Правилник и програма за изпитите и учебен план за специалностите в Историко-филологическия факултет, 1934, 3–9). При избор на втора специалност Педагогика програмата за университетските изпити включва следните предмети:

- Обща педагогика с педология
- История на педагогиката с история на българското образование
- Педагогическа психология
- Дидактика.

Анализът на Правилника и приложената към нея Програма за изпитите показва взаимовръзката между специалностите Философия и Педагогика, което е обусловено от корелацията, която се наблюдава между двете научни области в целия период на научното изследване – 1888–1945 г. В нормативните документи е посочено, че в избора си на втора специалност студентите са „напълно свободни“, като при взет „основен предмет“ „Философия“ или „Педагогика“ студентът не може да вземе един от двата посочени като „второстепенен предмет“ (пак там, с. 8).

В приетия през 1938 г. Правилник за изпитите в Историко-филологическия факултет се наблюдава промяна относно учебните предмети в двата университетски изпита. Учебната дисциплина „Педология“ е поставена при втори университетски изпит, а „Обща педагогика“ преминава към първи университетски изпит.

Първи университетски изпит: 1) Обща педагогика 2) Обща психология 3) Педагогическа психология 4) Логика 5) Етика 6) Дидактика.

Втори университетски изпит: 1) Педология 2) Опитна педагогика 3) История на педагогиката (в основните ѝ моменти) 4) История на българското образование 5) Училищна организация 6) Методика (Архив на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, ф. 1, оп. 1, а.е. 51, л. 43).

Посочените характеристики в организационен и съдържателен аспект на специалност Педагогика се запазват до 1945 г., когато настъпват промени в резултат на новата политическа и философска идеология.

Периодът 1923–1945 г. се характеризира с развитието на академични лекционни курсове в отделни области от педагогическата теория, както и поставяне началото на разработването на университетски курсове по методика на обучението по отделните учебни предмети. За цялостното им представяне и формирането на идея за спецификата на висшето образование в Софийския университет в изследвания период, въз основа на Разписите на лекциите, е направена реконструкция на учебен план в съвременен смисъл на понятието⁴. Той обхваща времевия отрязък 1934–1938 г., съобразно четиригодишния срок на обучение, и обвързва всеки лекционен курс с изискванията относно първи и втори университетски изпит.

Лекционните курсове заедно с упражненията към конкретни дисциплини, които се предлагат през периода 1934–1938 г. и се отнасят до двата университетски изпита, са:

- Педология (общ курс); Опитна педология; Обща педагогика; Опитна педагогика; Експериментална педагогика; Изследване на детето; Изследвания на детето; Възпитание на анормалното дете; Нови насоки в образованието; Дидактика на средношколското обучение; Увод в съвременната педагогика; Съвременната философия и образованието; Въведение в социалната психология (с оглед на педагогиката); Дидактически идеи от XVIII век до днес; Съвременни педагогически движения; Психология, възпитание и обучение на деца с неправилно развитие; Упражнения по дидактика и методика; Упражнения по изследване на детето; Учебни упражнения; Упражнения по изследвания на детето.

Лекционните курсове, които се отнасят само до първи университетски изпит, са:

⁴ Съвременният учебен план на университетска специалност съдържа конкретни учебни дисциплини, фиксирани за преподаване и респективно изучаване в определен семестър.

- Умствено развитие на детето; Образование и професионално напътване на детето; Педагогическа психология; Дидактика.

Лекционните курсове заедно с упражненията към конкретни дисциплини, които се отнасят само до втори университетски изпит, са:

- Анормалното дете – психологията му; Методика; История на българското образование; Измерване на умственото развитие на детето; Избор на професията; Методика на езиково-историческото обучение; Методика на математическото обучение; Училищна организация; Методика на наблюдателното (нагледното – поясн. мое – М.И.) обучение; История на дидактическите идеи и училищните системи; Теория на обучението; Методика на обучението по естествознание; История на педагогиката; Организация на обучението в съвременна Европа; Методика на формалното обучение; Психофизиологични основи на обучението; Теория на образованието; Методика на езиковото обучение; Държавата и образованието. Учебни упражнения и беседи; Упражнения по история на българското образование; Упражнения по училищна организация; Упражнения по история на педагогиката.

За цялостното представяне на университетските курсове в специалност Педагогика е необходимо да се посочи, че освен изведените лекционни курсове се предлагат и академични курсове по:

- ✓ Общопедагогически – Просеминар по обща педагогика – избрани въпроси; Ходегетика за основните и средните училища; Избрани социал-педагогически въпроси; Разбор на експерименталната дидактика на Лай; Активно образование; Учебни опити в училищата; Теория на образованието; Гимназиална ходегетика; Избрани въпроси от гимназиалната дидактика; Проблеми и форми на извънучилищното образование; Новото училище; Избрани проблеми из теорията на образованието.

- ✓ Психологически – Физическо и душевно развитие на детето; Психология и обучение на слаботалдарени и дефектни ученици; Психология и обучение на умствено закъснели и сетивно дефектни деца; Опитна детска психология; Емоционално и волево развитие на детето; Индивидуална детска психология; Детски типове; Детска психология – доучилищна възраст; Развитие на говора и мисленето у детето в доучилищна възраст; Развитие на детето; Характер и образование; Анормалното дете – възпитание и обучение.

- ✓ Историкопедагогически – История на педагогиката от XVII век до днес; Дидактиката от Песталоци до днешно време; Образованието в Австрия; Педагогическите идеи на Русо; История на дидактиката; История на дидактиката от Коменски насам.

- ✓ Управление на образованието – Теоретични основи на училищните системи; Училищни системи в чужбина.

- ✓ Методики – Методика на философската пропедевтика; Методика на природо-математическото обучение; Методика на техническото обучение в

основното училище; Методика на обучението по художествено-техническите предмети.

✓ Методология и методи на изследване – Методи на изследване в детската психология и педагогиката; Дидактически експерименти в училищата; Методи на педагогическото изследване; Методи на индивидуалната психология; Определяне умственото равнище – теория.

✓ Други – Обществена хигиена и индивидуална хигиена; Лична хигиена.

Паралелно с лекциите се провеждат и семинарни упражнения по отделните университетски курсове. През 1924 г., с обособяването на специалност Педагогика, окончателно се оформя Педагогическият институт към университета, който включва: Семинар по педагогия; Семинар по дидактика и методика; Лаборатория по експериментална педагогия и педология. В него се организират и провеждат различните упражнения по отделните учебни дисциплини, като в зависимост от проблематиката се реализират в обособените семинари. Те са:

✓ Упражнения по педагогика; Упражнения върху съвременни дидактически въпроси; Упражнения по дидактика; Упражнения по изследване на детето и опитна педагогика.

✓ Упражнения по детска психология; Упражнения по педагогическа психология; Упражнения по изследване на характера.

✓ Упражнения по дидактика. Разглеждане на дидактични произведения; Упражнения върху „Дидактика магна“ на Коменски.

✓ Упражнения по методика. Разглеждане на методични произведения и въпроси; Упражнения по специална методика.

✓ Упражнения по методи на педагогическото изследване; Упражнения върху методи на индивидуалната психология.

✓ Учебни упражнения в образцовата гимназия; Учебни упражнения в основното училище; Учебна конференция; Хоспитиране и беседи (Разпис на лекциите).

Многообразието на лекционните курсове е важен фактор за развитието и усъвършенстването на педагогическата теория в Университета. Това е особено показателно за направлението „Методология и методи на изследване“. Сравнителният анализ на университетските курсове през двата етапа от развитието на университетската специалност Педагогика показва, че се увеличава значението на психологията, а изцяло липсва семинар върху основното произведение на Йохан Фр. Хербарт – „Обща педагогика, изведена от целта на възпитанието“. Предпоставка за това е намаляване на влиянието на хербартианската концепция върху подготовката на бъдещите специалисти педагози. В началото на 20-те години на XX в. в България се разпространяват различни концепции от направлението на Реформаторската педагогика относно педагогическата наука и реформиране на училищата по посока на педоцентризма, самодейността, самоуправлението и засилване на експерименталната работа.

Една от тези концепции е за „свободното възпитание“, чийто най-ярък изразител е проф. Д. Кацаров. Експериментирането на нови методи на обучение и възпитание в контекста на направленията на Реформаторската педагогика се извършва и на университетско ниво в специално създадена лаборатория по експериментална педагогика под негово ръководство и с участието на проф. П. Цонев и проф. Хр. Негенцов. Теоретичните разработки са основи за усъвършенстване на самата научна област, което е от значение за развитието на университетската специалност Педагогика.

Законът за народното просвещение от 1921 г., в чл. 325, постановява организирането в гр. София на гимназия с педагогически отдел, в която под ръководството на професор по дидактика и методика студентите хоспитират и практикуват в продължение на една година. Въз основа на това Министерството на народното просвещение създава специален Стажантски институт с Образцова гимназия, предназначен за практическата педагогическа подготовка на студентите, които имат желание професионално да се реализират като учители, както и за „опити в областта на образованието“. Преподавателите в образцовото училище се назначават от Министъра на народното просвещение, след като се вземе мнението на съответните професори. По ценз, заплата и служебно положение те се приравняват към преподавателите в учителските институти. Един от тях се назначава от министъра на народното просвещение за директор (Закон за университета и университетски правилници, 1925, 21–22). До академичната 1924/25 година студентите осъществяват стажа си още по време на следването. Но според преподавателите в специалност Педагогика това решение се оказва натоварващо и не много ефективно. Затова възниква идеята практическата педагогическа подготовка на студентите да се извършва след като завършат висшето си образование. В Института се осъществява теоретична и практическа подготовка. Теоретичната подготовка, която се извършва през зимното полугодие, включва лекционни курсове, завършващи с полагането на изпити по: Педагогика, Обща психология, Училищно законодателство, Увод във философията, Обща дидактика и Методика на специалността. Същевременно стажантите хоспитират. През лятното полугодие е практиката, която се реализира по два начина: по групи или пред всички стажанти от специалността, когато са по-малко, в присъствието на съответните образцови учители и един професор, който води конференциите по общите лекции. В края на годината стажантите полагат изпит. Стажантският институт е организиран първоначално при Трета девическа, а по-късно при Трета мъжка гимназия и съществува до 1945 г. Административно Институтът заедно с Образцовата гимназия се ръководи от директор, а организационно и педагогически от „ръководен съвет“, който отначало се състои от директора и четирима професори, натоварени да ръководят института и да държат лекции по предвидените учебни предмети. Тези професори са: Спиридон Казанджи-

ев⁵, Петко Цонев, Христо Негенцов и Михаил Герасков. „Този съвет избираше образцовите учители из гимназиалния персонал в София и провинцията и ги представяше в Министерството за назначение“, пише Герасков (Герасков, М., 2016, 201–203). Стажантският институт дава общопедагогическа и специална практическа подготовка на студенти от различните специалности в университета, които са завършили семестриално четиригодишния курс на обучение в университета и искат професионално да работят като гимназиални учители.

Развитието на специалност Педагогика се осъществява от видни университетски преподаватели, които са получили своето висше образование в Германия и Швейцария и които със своята академична дейност поставят основите на отделни лекционни курсове, пренасят постиженията и иновациите на европейската университетска педагогика в България, адаптирайки я към нашата действителност, с което дават своя принос за усъвършенстването на българската педагогическата теория и практика.

Нормативната уредба на Софийския университет обособява следната структура: академически персонал, които се състои от професори (редовни, извънредни и хонорувани), редовни доценти и частни доценти (хонорувани и нехонорувани), както и спомагателен персонал – лектори и допълнителни преподаватели по технически предмети. Всяка катедра се заема от един редовен професор, който я ръководи, като към него има извънредни професори, редовни и частни доценти, броят на които се определя от Академическия съвет (Закон за университета и университетски правилници, 1925, с. 12). Тези постановки в нормативната уредба на Университета ограничават професионалния растеж, тъй като при наличието на един редовен професор не би могло да се осъществи издигането на един извънреден в редовен професор.

След откриването на Висшия педагогически курс (1888) първите преподаватели по педагогия и философия са **Йосиф Ковачев (1839–1898)** – извънреден преподавател по педагогика до 1898 г., и **Иван Георгов (1862–1936)** – първоначално извънреден преподавател, от 1892 г. редовен преподавател по философия и педагогия, а впоследствие редовен професор и ръководител на катедра „История на философията“ до 1934 г. От академичната 1898/1899 година чете лекции само по философските дисциплини.

Кръстьо Кръстев (1866–1919) от 1895 г. е редовен преподавател по философия, след което с малки прекъсвания работи като такъв до 1908 г., когато е избран за извънреден професор по философия. Той чете лекции по педагогика само един семестър – зимния на учебната 1899/1900 г.

⁵ Спиридон Казанджиев (1882–1951) следва философия в Софийския университет, след което продължава образованието си в Университета в гр. Лайпциг, в Германия, при Вилхелм Вунд. Защищава дисертация в университета в гр. Цюрих, след което става последователно доцент и професор в Софийския университет и работи в областта на психологията, философията, естетиката и логиката.

През 1899 г. **Петър Нойков (1868–1921)** е назначен за преподавател в Софийския университет, от 1900 е редовен доцент, от 1905 е извънреден професор, а от 1910 г. е избран за редовен професор, като в това си качество става първият български професор по педагогика. Ръководител на катедрата „Педагогика“ в периода 1910–1920 г. Два пъти е декан на Историко-филологическия факултет (1911–1912; 1914–1915).

Първоначално, в периода 1906–1908 г., **Никола Алексиев (1877–1912)** като учител в Първа мъжка гимназия в София е командирован за асистент по педагогика в Историко-филологическия факултет, от 1909 г. последователно е редовен асистент и по-късно частен доцент при катедра „Философия“, редовен доцент от 1910 до 1912 г.

Периодът 1923–1945 г. се характеризира с развитието на българската педагогическа наука и укрепването на позициите ѝ на академично ниво в съответствие с европейските тенденции в университетското образование. В Университета преподават някои от най-изявените български преподаватели.

През 1910 г. **Димитър Кацаров (1881–1960)** е назначен като асистент по педагогия при катедра „Педагогика“, от 1920 е редовен доцент, от 1923 – извънреден професор, а от 1930 г. редовен професор. От 1920 г. е ръководител на катедра „Обща педагогика“. Проф. Кацаров е декан на Историко-Филологическия факултет през периода 1928–1929 и 1938–1939 г. От 1947 г. е член-кореспондент на БАН.

През 1920 г. **Петко Цонев (1875–1950)** започва като асистент по експериментална педагогика, от 1921 г. е редовен доцент при катедра „Дидактика и методика“, от 1925 г. – извънреден професор, а от 1931 е редовен професор. От 1923 г. е ръководител на катедра „Дидактика и методика“.

През 1923 г. Съветът на Историко-филологическия факултет на Софийския университет избира **Михаил Герасков (1874–1957)** за частен хоноруван доцент при катедра „Дидактика и методика“. От 1924 г. е редовен доцент, а през 1927 е избран за извънреден професор в катедрата „Дидактика и методика“.

От 1922 г. **Христо Негенцов (1881–1956)** е асистент по обща педагогика, от 1923 г. е частен доцент, а от 1928 г. редовен доцент, от 1935 г. е извънреден професор към катедра „Обща педагогика“.

За кратък период **Никола Илиев (1877–1928)** е асистент при катедра „Обща педагогика“.

През 1938 г. като асистенти започват своята университетска кариера **Христо Николов (1889–1957)**, **Генчо Пиръов (1901–2001)**, а през 1943 г. към тях се присъединява и **Найден Чакъръв (1907–1991)**⁶.

⁶ Данните са от Алманах на преподавателите от Софийски университет „Св. Климент Охридски“, т. I–III.

Академичен профил на студентите, завършили специалност Педагогика в Софийския университет през периода 1888–1945 г.⁷

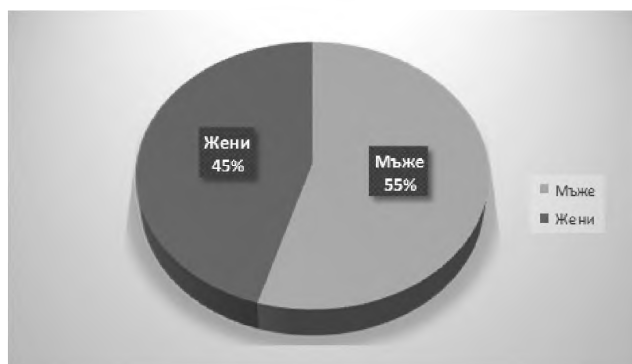
През 1974 г. е публикуван Алманах на всички студенти, завършили Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Неговото съдържание обхваща конкретни данни по отношение на име, дата и място на раждане на студента, специалност и година на дипломиране. Въз основа на това е възможно извеждането на цялостен профил на студента, завършил специалност Педагогика, в периода 1888–1945 г.

Първите студенти, които завършват в направление „Философия и педагогика“, се дипломират през 1897 г. Това са двама мъже – Гаврил Мечковски от с. Мечкуевци, СФРЮ, и Станю Пондев от с. Орозово (с. Розово), Старозагорски окръг. През следващата 1898 г. завършва само един студент, докато през 1899 г. броят на дипломираните се е вече 29. В следващите години броят им се непрекъснато се увеличава, като през 1900 г. достига 51 абсолвенти. В началния си период философско-педагогическото направление, а от 1904 г. интегрираната специалност Философия и педагогия се изучава само от мъже (140). След нормативните промени през 1905 г. завършват първите пет абсолвентки, които са: Неда Атанасова от гр. Ямбол, Мария Богданова от гр. София, Теодорица Михова от с. Дикилитах (с. Пробит камък), Разградски окръг, Мария Д. Стайкова от гр. Стрелча и Рада Стамболова от гр. Велико Търново. През следващите години броят на жените, завършили Педагогика, се увеличава.

Общият брой дипломирали се педагози през периода 1897–1945 е 980, от които 535 (55%) са мъже и 445 (45%) са жени. Тяхното конкретно разпределение и съотношението им спрямо техния пол е визуализирано на графика 1. Прави впечатление, че една от студентките – Слава Станева, е записана в Алманаха като завършила специалност Педагогия през 1918 г. и Педагогика през 1919 г. Особеност, която се наблюдава, е почти равният брой студенти от градове и села, като преобладават тези от малки населени места. Това е показателно, че в началото на XX в. Софийският университет се превръща в притегателен център за придобиване на висше образование.

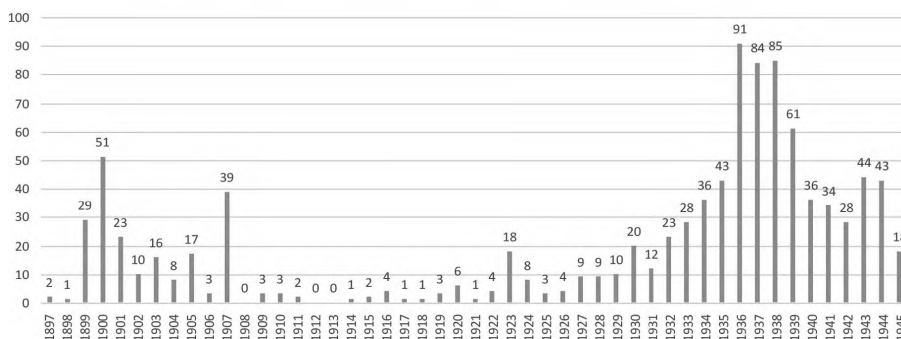
⁷ Тази част от изследването е осъществена със съдействието на Катя Димитрова и Елизабет Тодорова, студенти в специалност Педагогика, които направиха пълен списък и статистическа обработка на данните, включващ всички завършили специалността до 1945 г.

Графика 1. Общ брой дипломирани студенти и съотношението им спрямо техния пол

Изследваните данни показват различни колебания относно броя на дипломираните студенти. Между 1908 и 1922 г. броят на студентите е много нисък. Това е особено показателно през годините на войните (1912–1918). През 1908, 1912, 1913 г. няма нито един завършил студент по педагогика. Не се наблюдава обаче драстично намаляване на броя на абсолвентите през Втората световна война, когато в годините между 1939 и 1944 г. средно завършват около 40 човека. При проследяване на числата през отделните години се установява, че броят на студентите се увеличава, като през 1936–1939 г. наблюдаваме най-голям брой студенти, а именно: 1936 – 91; 1937 – 84; 1938 – 85; 1939 – 61 абсолвенти. Конкретно данните са представени на графика 2.

Графика 2. Брой дипломирани студенти през отделните години

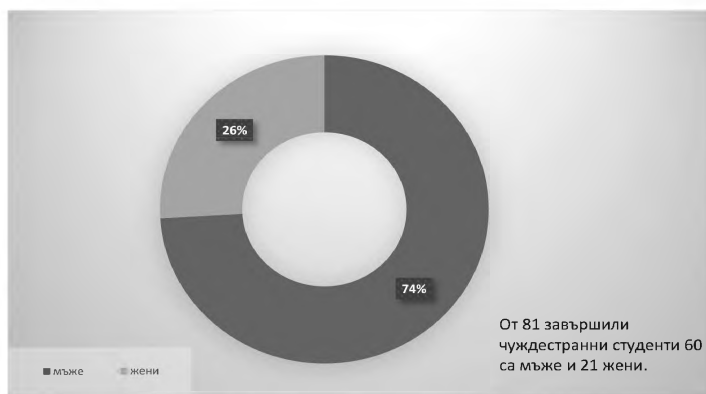

Анализът на данните позволява да се изведе и съотношението между абсолвентите мъже и жени, което конкретно за периода 1923–1945 г. е – жени (408), а мъже (341). През 1923, 1926 и 1933 г. съотношението между жени и мъже е равно. При проследяване на числата през отделните години се уста-

новява, че броят на жените абсолвентки през малко на брой години е значително повече от този на мъжете – през 1935 г. (13 мъже и 30 жени), 1936 г. (35 мъже и 57 жени), 1938 г. (35 мъже и 51 жени), но пък през 1909, 1910 и 1925 г. завършилите специалност Педагогика са само мъже по трима във випуск. В данните се наблюдават и випуски със завършили само жени, а именно – през 1915 – две, през 1917 – една, през 1920 г. – шест жени.

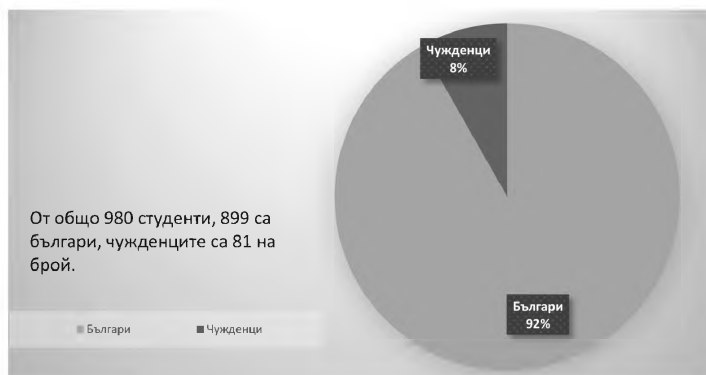
През изследвания период, 1888–1945 г., общият брой на чуждестранните студенти е 81, като от тях 60 (74%) са мъже и 21 (26%) са жени. Съотношението според пола на чуждестранните абсолвенти е представено на графика 3.

Графика 3. Съотношение според пола на чуждестранните абсолвенти

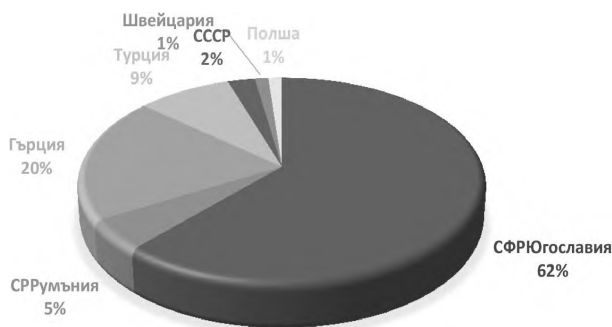
Съотношението български и чуждестранни студенти конкретно е: от общо 980 студенти 899 (92%) са български граждани и 81 (8%) са чужденци. То е представено на графика 4.

Графика 4. Съотношение български и чуждестранни студенти

Проследяването на конкретните данни показва, че чуждестранните студенти, завършили специалност Педагогика, са от следните държави: СФРЮ⁸ – 51 (62%); Гърция – 16 (20%); Турция – 6 (9%); Румъния – 4 (5%); СССР⁹ – 2 (2%); Швейцария – 1 (1%); Полша – 1 (1%). Тяхното конкретно разпределение е визуализирано на графика 5. Необходимо е да се отбележи, че всички студенти са със български имена, като не можем да изведем това твърдение с пълно основание за тези от тях, които са от СССР и Полша. Имената и родните места на абсолвентите от СФРЮ, Гърция, Турция и Румъния дават основание да се приеме, че те принадлежат към етническите българи от тези региони¹⁰.

Графика 5. Разпределение на чуждестранните студенти според месторождението им

Университетът не води официална статистика, която позволява да се проследи реализацията на завършилите специалност Педагогика в периода 1923–1944 г. Може да се предполага, че голяма част от абсолвентите заемат различни управленски позиции в отделите на Министерство на народното просвещение, а друга се реализират като учители. Сред тях са: Никола Ванков (1876–1948) – випуск 1900 г.; Тодор Самодумов (1878–1957) – випуск 1902 г.; както и университетските преподаватели проф. Генчо Пиръов (1901–2001) – випуск 1925 г.; проф. Найдено Чакъров (1907–1991) – випуск 1930 г.; проф. Гаврил Хрусанов (1906–1986) – випуск 1936 г.; проф. Жечо Атанасов (1919–2000) – випуск 1942 г.; проф. Елка Петрова (1919–2012) – випуск 1944 г. Те дават своя принос за развитието на университетското образование и на специалност Педагогика през следващия период, обхващащ втората половина на XX в.

⁸ Социалистическа федеративна република Югославия.

⁹ Съюз на съветските социалистически републики.

¹⁰ Сред градовете са: Босилеград, Цариград, Кукуш, Одрин, Струмица, Скопие, Тулча, селища от Егейска Македония и Беломорска Тракия.

Структурно-съдържателен профил на университетската педагогика в Лайпцигския университет (1814–1945)¹¹

Университетската педагогика в структурата на Университета

Университетът в Лайпциг възниква през 1409 г., когато в резултат на сложните политико-икономически, религиозно-културни и обществено-социални процеси 369 студенти и бакалаври, заедно с 46 магистри и доктори, в знак на протест срещу погазване на автономията и нарушаване на вътрешно университетските порядки напускат университета в Прага. Те отправят незабавно молба до маркграф Фридрих IV да създадат свой университет, като желанието е подкрепено, а месец по-късно потвърдено и от папа Александър V. Alma mater Lipsiensis се основава, както и повечето средновековни университети, на т.нар. конституция на нациите (действа до 1830 г.), според която студентите и преподавателите са диференцирани в „нации“ (в случая 4 – майсенска, саксонска, баварска и полска) и на различни колегии (например на професорите), от които на реципрочен принцип се избира и ректорът. От съдържателна гледна точка лекции се четат в артистичния факултет, който е пропедевтичен и в който се изучават 7-те свободни изкуства, в теологическия, медицинския и юридически факултети. През 1589 г. се променя университетският правилник, според който магистрите и докторите получават званието „професор“, а артистичният факултет придобива правото да хабилитира. Едва през 1831 г., след промяна на конституцията в кралство Саксония, в рамките на което се намира Университетът, се провежда реформа, с която се отменя старият университетски ред – на нациите, на колегиите и на фондовете, както и на многобройните привилегии. Създават се факултетите – теологически, юридически и медицински, макар и те да съществуват от самото основаване на Университета, а на мястото на артистичния факултет се обособява философският, който обаче присъства официално с това наименование едва от 1874 г. В научен план Alma mater Lipsiensis се трансформира от „universitas scholastic“ в „universitas litterarum“, а във финансов – от частен в държавен, с което се поставя началото на нов период в неговото развитие (по-подр. в: Krause. 2003, 23–29, р. 107 и сл.).

Първата лекция по педагогика в Университета се изнася през 1796 г. на тема: „Технико-практическото възпитание“ и е в контекста на подготовката на учители за народните училища. През 1809 г., по повод 400 г. от създаването на Алма матер, както и с нарастване на необходимостта от специализирана, педагогическа подготовка на учителите от горната училищна степен, се прокламира необходимостта от създаване на Педагогически семинар, като и

¹¹ Тази част от изследването е разработена от проф. дпн Албена Чавдарова.

от учредяване на редовна професура по педагогика, за която Саксонското министерство дава своето разрешение, но това се реализира едва през 1862 г.

За първи път през академичната 1814/1815 година се публикува и официалният разпис на предлаганите лекции в Университета, в който четените курсове са разпределени в две основни подразделения:

(1) *Общи и въвеждащи науки*, към които има две направления: на рационалните (философски и математически) и на емпиричните науки (природонаучни – физика, химия, ботаника, антропология и др.; исторически – история, география, близкоизточни, класически и нови езици; военни), и

(2) *Факултетни науки*, към които се отнасят лекционните курсове, предлагани в теологически, юридически и медицински факултети (Vorlesungsverzeichniss WS 1814).

През зимния семестър на 1814 г., в рамките на практическата философия, и по-специално в нейната приложна част, се предлага и лекционен курс по Дидактика и педагогика, който в следващите няколко семестъра се трансформира в Педагогика и Народно-училищно обучение.

През летния семестър на 1817 г. се осъществява промяна в структурирането на предлаганите лекционни курсове, като тези от първото подразделение, на Общите и въвеждащите науки (1), се обособяват в „Науки за общо образование“ със следните направления: (А) филологически науки (групи: близкоизточни, класически и нови езици) и (Б) реални науки (групи: *философия*, математика, природознание, история и науки за държавата). Лекционните курсове по педагогика се обособяват в самостоятелна подгрупа, която е включена в рамките на философията заедно с обща философия, антропология, емпирична психология, теоретична философия (логика и метафизика), естетика, практическа философия и др. (пак там, SS 1817).

Това структуриране се запазва само за един семестър, като от зимния семестър на 1817 г. се налага ново прегрупиране на лекционните курсове, което засяга основно философията. Тя остава в направлението на реалните науки (Б), а четените лекции се обособяват в нови самостоятелни подгрупи, а именно: фундаментална философия, история на старата философия, теоретична философия, естетика, практическа философия (учение за религиите, учение за морала, учение за правото) и емпирична психология или психологическа антропология. Педагогиката вече не е отделно диференцирана, а е включена в рамките на психологията с обединеното название „Педагогика и дидактика“ (пак там, WS 1817).

През летния семестър на 1818 г. отново се прави промяна в групирането на лекционните курсове, като в рамките на направлението „Реалните науки“ заедно с философията, математиката, природните, историческите и науките за държавата се обособява още една самостоятелна група, тази на антропологическите науки. В нея предлаганите лекционни курсове са по „Естествена история на човешките общества“, „Емпирична психология“ и *Педагогика и*

дидактика. Това разпределение в основни линии се запазва до зимния семестър на 1820 г., когато в рамките на „Науки за общо образование“ отпадат двете направления (филологически и реални науки) и се обособяват отделни направления като филология, философия, антропология и психология, математика, физика, икономика, история, география и статистика и др. Педагогиката се формира като самостоятелно направление, в рамките на което се предлагат два лекционни курса: Дидактика и педагогика, и Дидактика и педагогика с практически упражнения (пак там, WS 1820).

През летния семестър на 1821 г. отново има промяна в групирането на науките и предлаганите лекционни курсове. Този път, извън Факултетните науки (теологически, медицински и юридически) се обособява подразделението на „Науките във философски факултет“, макар и официално той още да не е създаден. Към тази група се отнасят направления като езикознание, математика, природознание, философия и др., като и *педагогика*, в рамките на която се предлагат три лекционни курса (пак там, SS 1821). През зимния семестър на 1821 г. се осъществява поредното прегрупиране на предлаганите курсове, при което отново се създават две направления – езикознание и филология (1) и реални науки (2), като в рамките на второто са следните научни групи: философия, математика, астрономия, физика, експериментална химия, история, статистика и антропологична психология. Тук е и Педагогика и дидактика с два лекционни курса (пак там, WS 1821).

Следващата промяна е през зимния семестър на 1823 г., когато названията на двете подразделения се променят и лекционните курсове се групират в: (1) Общи науки и (2) Факултетни науки. Това се налага поради факта, че все още не е създаден Философски факултет и няма как названието да присъства в официалния лекционен разпис. Към „Общите науки“ (1) се създават следните направления: филология, математика, философия, история и природознание (физика и химия). В рамките на „Философията“, в нейната приложна част, има и група „Педагогика и дидактика“, в която са включени пет лекционни курса (пак там, WS 1823). В следващите академични години съществена промяна не настъпва, само от летния семестър на 1825 г., в резултата на осъществена вътрешна диференциация в направлението „Философия“, педагогиката, или в комбинация с дидактиката, вече е част от „Отделни дялове на философията“, която заменя групата на „Приложна философия“. Преструктурирането на философското познание се отразява и по-късно при разполагането на педагогическата наука в набора от лекционни курсове (пак там, SS 1825).

От летния семестър на 1841 г. направление „Философия“ се назовава „Философски науки“ и включва две групи: „Система на философията“, към която спадат предлаганите дисциплини в областта на педагогиката, и „История на философията“ (пак там, SS 1841). През 1843 г. в Саксония се въвежда задължение за всички кандидати за учители от горна училищна степен да посещават лекции по педагогика (в Бавария това става през 1824 г., а в Прусия –

1826 г.), както и да полагат изпит (в Бавария изпит се въвежда през 1809 г., в Прусия – 1810 г.) (Handbuch..., 1987, Bd. III, p. 255). Това предизвиква дълги дебати между теологическия и философски факултет и едва през 1844 г. университетските власти постановяват, че педагогиката и дидактиката ще бъдат в компетентностите на Философски факултет.

Посочената конфигурация се запазва до 1866 г., когато официално се създава „Педагогическият семинар“¹². Причината за неговото откриване е, че от 1848 г. със специален правилник на кралство Саксония, а преди това и в други немски държави като Прусия, Тюрингия, Хесен и др., се въвежда още един изпит за всички, които искат да упражняват учителска професия, както и една година задължителна практика (т.нар. Probejahr). Това предполага определена педагогическа теоретическа и практическа подготовка, която обаче не е регламентирана. Университетите сами следва да определят какви лекции да предложат на своите студенти, които биха желали да положат изпит, за да преподават в горната училищна степен. Десет години след въвеждането на Правилника Министерството констатира, че голяма част от гимназиалните учители и всички народни учители (1–8 клас) нямат такава подготовка, което е в нарушение на Закона. Ето защо то препоръчва на Университета да създаде условия за реализирането на разпоредбите. В този контекст през 1861 г. Туискон Цилер (1817–1882), който е извънреден професор по педагогика в Лайпцигския университет, открива частен Педагогически семинар с Опитно училище, който е подкрепен финансово от учреденото за целта „Училищно дружество“ (по-подр. в: Beyer, 1897) и който е по образец на Йенския университетския педагогически семинар, ръководен тогава от К. Ф. Щой (1815–1885) и създаден по същата причина (Чавдарова, А., 2004).

Остава открит въпросът за т.нар. народни учители, които до този момент не се допускат до академично образование и за които Министерството на културата в кралство Саксония постановява (1.07.1865 г.), че те могат да учат в Университета само ако са завършили с отличие учителски семинар¹³,

¹² Педагогическите семинари са организационно самостоятелни структури, които се създават в редица европейски университети през XIX в. и които имат за цел да осъществяват педагогическата (теоретична и практическа) подготовка на студентите, желаещи да получат учителска правоспособност след полагане на изпит.

¹³ През разглеждания период подготовката на учителите в кралство Саксония (съществува самостоятелно до 1871 г.), както и в редица други самостоятелни кралства (Прусия, Бавария) се осъществява диференцирано. За учителите, които преподават в т.нар. народно училище (1–8 кл.), се осъществява подготовка в учителски семинари, които имат продължителност три години (2 г. теоретична подготовка и 1 година практика) след гимназия, а за тези, които нямат матура – продължителността е по-голяма и се осъществява в т.нар. препарандии. В Саксония числото на учителските семинари нараства значително през втората половина на XIX в., когато в края на века те са 20 (Sandfuchs, 2004, 14–37). За учителите от горна училищна степен се изисква университетско образование, както и полагане на изпит за придобиване на учителска правоспособност.

работят като учители и имат желание да израсват кариерно, т.е. да станат гимназиални учители. Тази разпоредба не се приема от университетските власти, но след дълги дебати и компромиси се постановява да се открие *Педагогически семинар* към Философски факултет. За целта, няколко години по-рано (1862), се учредява и редовна професура по педагогика, а заемащият тази длъжност трябва да ръководи и Семинара (Festschrift..., 1909, Bd. 4/1, p. 136). По този начин педагогиката се обособява в самостоятелно структурно звено, в рамките на което се обучават не само началните учители, но и всички желаещи студенти от различните специалности на Философски факултет – филология, философия, математика, история и др.

През 1893 г. се осъществява промяна в статута на Педагогическия семинар. Повод за това става смъртта на ръководителя на Семинара, проф. К. Мазиус (1818–1893), и искането на Философски факултет, от една страна, за преобразуване на неговата редовна професура по педагогика в интегрирана, по педагогика и философия, а от друга, като последица от трансформацията, да последва и промяна в името на Семинара, т.е. да се нарича Философско-педагогически. Определя се, че практикантите ще слушат един семестър лекции по философия и един семестър по педагогика. На основата на първоначалния замисъл на Семинара участниците в него следва да са предимно народни учители, които в резултат на министерското постановление са допуснати да учат в Университета и да завършат висше образование по направлението философия/педагогика. Статистиката показва, че през този период 48 от участниците в Семинара са учители педагози и 24 студенти по немска и други филологии (пак там, с. 140).

След обединението на Германия през 1871 г., в контекста на уеднаквяване на педагогическата подготовка в цялата държава и възприемането за образец модела на Прусия, провинциалното министерство на Саксония постановява, че Семинарът трябва да осъществява *практическата* педагогическа подготовката на *всички студенти* от Университета, които желаят да придобият учителска правоспособност, за да преподават в горна училищна степен. Това разпореждане не се приема с особено задоволство от Университета като едва през 1894 г., пак по настояване на Министерството, Философски факултет изготвя правилник, с който се създава „Кралски практико-педагогически семинар в гр. Лайпциг“, започнал да функционира от началото на 1895 г. В него практикантите, в зависимост от базовата си подготовка, ще наблюдават „образцови“ уроци по три групи предмети (стари и нови езици, математика и природни науки) и ще изнасят „пробни уроци“ в една от определените за целта градски гимназии. Независимо че в Семинара се поставя акцент предимно върху практическата подготовка на бъдещите учители, което от своя страна е свързано с въвеждането на втори задължителен изпит за придобиване на учителска правоспособност, трябва да се подчертае, че с неговото откриване се прави следващата значима крачка за институционализирането

на университетската педагогика при това с активната държавна и финансова подкрепа (Festschrift, 1909, t. 4, 142–144).

През следващите няколко години се провеждат редица структурни реформи в Лайпцигския университет, на основата на които в рамките на Философски факултет се създават редица семинари, институти и колегиуми, които отразяват не само голямото многообразие на научни направления в него, но и отговарят на потребностите на все по-интензивно развиващата се обществена практика. В този смисъл университетската педагогика е представена от два семинара: Кралски философско-педагогически семинар с директор проф. Й. Фолкелт (1848–1930), който под ръководството на проф. Е. Шпрангер (1882–1962) се трансформира през 1911 г. в Кралски философски семинар, и Кралски практико-педагогически семинар. Това разделение по същество отразява диференциацията на практическата и теоретична подготовка на кандидатите за учители в горна училищна степен.

Следващата промяна в институционализирането на педагогиката в Лайпцигския университет е следствие на краха на Германския райх след Първата световна война и създаването на т.нар. Ваймарска република (1919), чрез която се отхвърля монархическата форма на управление. През 1920 г. Философски факултет се разделя структурно, като се създава Философски факултет I – Филолого-исторически отдел, и Философски факултет II – Природо-математически отдел. До 1945 г. всички звена в областта на университетската педагогика са част от структурата на Филолого-историческия отдел.

Като последица от политическите промени двата „кралски“ семинара – Философският и Практико-педагогическият – се обединяват в „Институт по възпитание, обучение и изследване на младежта“, но всеки един от тях запазва своята самостоятелност под формата на отдели (Krause, 1996, p. 19). През 1923 г. се открива още един отдел към института – Семинар за свободно народно образователно дело, който се явява форма на народен университет за „професионализиране на работата на учителите и тяхната методическа компетентност“ (Heller, 1924, p. 157). Семинарът е закрит през 1932 г., от една страна, поради финансови затруднения, а от друга, че не може да отговори на високите очаквания към такава институция (UAL Phil. Fak. B1/14, B1. 17–26). Първоначално Институтът се оглавява от проф. Шпрангер, но след като той се премества в Берлинския университет, от 1920 г. негов директор става Теодор Лит (1880–1962).

Съществен тласък в развитието на педагогиката в Лайпцигския университет дава гласуваният през 1923 г. от парламента на провинция Саксония Закон за обучението на народните учители, в който се казва, че всички учители (1–8 клас) ще „получават своята научна подготовка в университета в Лайпциг и в Техническото висше училище в Дрезден, а практическата – в прилежащите към тях педагогически институти“ (Gesetz, 1923). По този начин се дава възможност на учителите, които нямат висше образование, да го получат

по т.нар. втори образователен път. Според закона тези функции следва да се осъществяват от Практико-педагогическия семинар, който по силата на този нормативен акт придобива самостоятелност. През академичната 1931/1932 година семинарът се преименува в „Институт за практическа подготовка на учители от горна училищна степен“, като под това название запазва своето съществуване до 1945 г., а в съдържателен план се специализира в практическата подготовка на гимназиалните учители. Осъществената промяна по същество ограничава функциите на Института като цяло, който остава само с един отдел – Философският, който през декември 1933 г. се трансформира във Философско-педагогически институт с директор Теодор Лит.

През периода 1933–1945 г. структурните промени продължават в контекста на провежданата от Националсоциалистическата германска работническа партия (НСГРП) политика на „тотално възпитание“, която обхваща предучилищното, училищното и извънучилищното образование и намира своята научна конкретизация в развиване на „определени направления“ на университетската педагогика като „национална педагогика“, „политическа педагогика“, както и в преосмисляне на образованието и квалификацията на учителите от всички степени на образователната система. В този аспект са и незабавните промени, които се осъществяват в Лайпцигския университет особено след приемането през 1933 г. Закон за възстановяване на професионалната държавна служба, според който всички държавни служители, включително и университетските преподаватели, които „нямат чист арийски произход“ (§3) и които не „подкрепят безрезервно националната държава“ (§4), могат да бъдат освободени от длъжност или преждевременно пенсионирани. Тъй като тези разпоредби засягат 11,8% от преподавателите, част от които и по педагогика (по-подр. в: Lambrecht, 2006), на 11 ноември 1933 г. по инициатива на 100 лайпцигски професори и подкрепено от над 900 от цяла Германия се излиза с възвание (публикувано на английски, френски, испански и италиански език) към образования свят за защита на науката. Сред подписалите декларацията е целият Философско-педагогически институт (Bekanntnis..., 1933, 130–131), което създава редица проблеми на неговия директор Т. Лит. Той реагира остро и на писмото, изпратено от Саксонското министерство на народното образование, за „активно включване на всички ... преподаватели в националсоциалистическото движение“, като отговаря, че „се отказва от указанияте в писмото действия с пълното съзнание за последствията“, а относно преподавателите в ръководения от него институт, посочва, че те са „зрели мъже и знаят какво трябва да правят за народа и държавата“ (UAL, Phil. Fak. E56, Bl. 60). Конфликтите на Т. Лит с властта продължават, което довежда и до заявеното от него предсрочно пенсиониране през 1937 г. Овакантеното място на професор по педагогика остава свободно, а Философско-педагогическият институт се ръководи през следващите две години последователно от професорите Алфред Гелен (1904–1976), Херман Шнайдер (1874–1953) и Ханс-Георг Гадамер (1900–2002), след

което през 1939 г. се закрива окончателно. На негово място се открива Психолого-педагогическият институт, който в структурно отношение се явява подразделение на Института по психология, а негов директор става Ханс Фолкелт (1886–1964). До 1945 г. повече структурни промени не се осъществяват.

През разглеждания период, независимо от сериозното присъствие на педагогиката чрез различните свои институции в цялостната структура на Лайпцигския университет, следва да се посочи, че от гледна точка на академичен състав тя не е представена напълно самостоятелно. Единствената редовна професура по педагогика е тази на К. Мазиус, която съществува до 1893 г., след което само за една година се съвместява от Е. Мойман. Професори като Т. Цилер, Г. К. Екщайн и Р. И. Рихтер, които в продължение на десетилетия осъществяват четенията по различните педагогически дисциплини, са в качеството си на „извънреден професор“, което означава, че нямат право да ръководят катедра, да имат научни сътрудници, да участват в комисии за получаване на докторска степен и за хабилитиране. Най-много са професорите, които съвместяват двете направления – философия и педагогика, като към тази група са: П. Е. Барт, Е. Шпрангер, Т. Лит, Х. Шнайдер. От 1939 до 1945 г. съществува професура по национална (националсоциалистическа) педагогика и психология на развитието, която се съвместява от Х. Фолкелт. Голяма част от професорите, които четат лекционни курсове по педагогика, са само в направление философия, а това са: К. Пьолиц, Л. А. Щрюмпел, М. В. Дробиш (и двамата ученици на Й. Хербарт), Й. Фолкелт, Е. Бергман.

Прегледът на академичния състав показва, че независимо от голямото значение, което Саксонското просветно министерство отдава на педагогиката в качеството ѝ на теория и практика за подготовката на бъдещите учители, учредяването на катедра, респективно професура по педагогика, не е трайна тенденция в институционализирането на педагогическото научното познание. Затова в голяма степен допринася и ръководството на Философски факултет, което се противопоставя на запазването на самостоятелната катедра по педагогика, тъй като в неговите академични среди продължава да се застъпва тезата, че педагогиката не е самостоятелна наука, а само помощна в контекста на учителската подготовка.

Университетската педагогика и нейните съдържателни аспекти

През изследвания период, от 1814 до 1945 г., педагогиката в университета в Лайпциг се развива, от една страна, в контекста на научните тенденции, които през XIX в. са силно доминирани от хербартианството, а през първата половина на XX в. от реформените идеи, течения и движения, в това число и на националсоциалистическите (1933–1945), а от друга – на утвърждаването на цялостна система от теоретични и практически знания и умения, които да са съставна част от педагогическата подготовка на учителите от различни-

те степени на образователната система. В този смисъл в своето историческо развитие, от гледна точка на съдържателните си аспекти, университетската педагогика в Лайпциг преминава през няколко етапа:

(1) Теоретично структуриране на педагогиката и в частност на дидактиката по отношение на подготовката на учители за горна училищна степен с акцент върху практическата методическа подготовка. Основни представители са: К. Крузе (1753–1827), Фр. В. Линднер (1779–1864), Г. Плато (1803–?).

Първите лекционни курсове по педагогика, които се предлагат в Университета, са на К. Крузе, който 1814 до 1826 г. е преподавател по исторически помощни науки, но чете и курс по „Педагогика и дидактика“, както и води упражнения в рамките на практическата подготовка на учителите по история. Неговите лекции са по-скоро информативни и се основават на професионалният опит, който той има като училищен директор, както и на усилията да разработи няколко методически ръководства по история (ADB, т. 17, р. 262).

В по-голяма степен, от съдържателна гледна точка, през този период педагогиката се развива от Фр. Линднер, който в продължение на 50 години работи в Университета – първоначално като извънреден професор по философия, а от 1825 до 1864 г. като извънреден професор по катехетика и педагогика. Неговите лекционни курсове са свързани предимно с подготовката на учители по теология, като паралелно със знания по различните дялове на теологията студентите слушат лекции и по: педагогика, педагогика и дидактика, история и теория на педагогиката, дидактика и методика, организация на училището и училищния надзор, методика на преподаването по катехетика, религиозна педагогика и др. (Vorlesungsverzeichnis ... Lindner) В своите педагогически възгледи Линднер е привърженик на идеите на Й. Х. Песатолоци, дори основава дружество на приятелите на неговата възпитателна система. Той налага, в противовес на тогава разпространения „сократов метод“, генетично-историческия метод при преподаване, като го прилага и в качеството си на учител. Линднер публикува и много учебни книги, които не само се ползват в основните училища на Саксония, но и се изучават от неговите студенти (ADB, т. 51, 737–738).

Друг представител на университетската педагогика е проф. Г. Плато, за когото има твърде оскъдна информация, но който чете лекции от 1824 до 1852 г. по: педагогика, педагогика и дидактика, правила на възпитателното изкуство, дидактика, въведение във възпитателното и обучително изкуство за домашни учители, история на педагогиката, практически упражнения по преподаване на катехетика.

В обобщение, през първия етап от развитието си университетската педагогика е ориентирана към подготовката основно на учители по теология, като предлаганите лекции са от областта на общата педагогика и дидактика, както и на методиката по преподаване на учебния предмет религия.

(1) Легитимиране на университетската педагогика, както и формиране на цялостна система от педагогически научнотеоретически знания и прак-

тико-методически умения за подготовка на учители от горна училищна степен и за професионалното израстване на т.нар. народни учители. Този етап е доминиран от хербартианската педагогика, а основни представители са: Т. Цилер (1817–1882), Фр. А. Екшайн (1810–1885), К. В. Мазуус (1818–1893), Л. А. Щрьумпел (1812–1899), П. Е. Барт (1858–1922), Й. Фолкелт (1848–1930).

Началото на този етап се поставя от М. В. Дробиш (1802–1896), който не само познава добре идеите на Й. Хербарт, но и чрез своите лекции и публикации ги прави достояние на научната общност в кралство Саксония. Неговите заслуги са и в областта на педагогиката, като в качеството си на декан на Философски факултет се застъпва за легитимирането на университетската педагогика и за въвеждане на лекционни курсове в това направление. Идеите му се развиват от Л. А. Щрьумпел, който защитава дисертация при Хербарт и който в продължение на повече от 20 години, от 1871 до 1899 г., чете лекции по педагогика, теоретична педагогика, обща педагогика, педагогическа психология, педагогическа патология, както и по философия, логика, метафизика и психология, които са изцяло в духа на хербартовите възгледи.

Най-голям принос за развитието на университетската педагогика, както и за това „педагогическото образование“ на учителите да се осъществява в академична среда, има Т. Цилер. На основата на „общата педагогика“ на Хербарт, както и на систематизирания опит на К. Ф. Щой в създадения и ръководен от него Университетски педагогически семинар в Йена, Цилер разработва цялостен модел за подготовка на гимназиални учители, при който практикантите (до 1882 г. са общо 367) в „определен порядък“ осъществяват своята теоретична подготовка чрез слушане на лекции по педагогика („теоретикум“), наблюдават и хоспитират чрез „критична рефлексия“ („конференция“) и накрая, чрез изнасяне на „пробни уроци“ в Опитното училище, прилагат на практика наученото („практикум“) (Ziller, 1884, p. 175). По този начин Цилер се противопоставя на разпространеното до тогава в академичните среди становище, че педагогиката е само „приложно изкуство“, като чрез своите лекции, практическа работа и публикации доказва неделимата връзка между научно-теоретичните постановки и практико-приложните дейности. Чрез основаното от него „Дружество за научна педагогика“ (1868), както и чрез издавания Годишник (1869), който става централен печатен орган за публикуване на материали с широк тематичен спектър от областта на етиката, психологията, педагогиката, дидактиката, методиката и образователната политика, Цилер превръща университета в Лайпциг в „мека на научната педагогика“, както и в „крепост на хербартианството“ за цяла Европа¹⁴.

Цилер чете лекции по обща педагогика, увод в общата педагогика, гимназиална методика, етика, психология, както и води упражнения (наблюда-

¹⁴ След смъртта на Цилер Университетът в Йена продължава да развива педагогиката и се превръща в следващ център на хербартианството.

ния и хоспитиране) в Семинара (Vorlesungsverzeichniss ... Ziller). Той издава редица педагогически произведения, в които интерпретира хербартовите възгледи: „Въведение в общата педагогика“ (1856), „Управлението на децата“ (1857), „Основополагане на учението за възпитаващото обучение“ (1865, 1884), „Обща философска етика“ (1866), „Книга за Лайпцигския семинар“ (1874), „Лекции по обща педагогика“ (1876, 1884), които се ползват не само от студентите, но и от учителите.

Паралелно с Т. Цилер в Университета работи и проф. Екщайн (извънреден професор по педагогика от 1863 до 1885 г.), който ръководи практическата подготовка на студентите в Педагогическия семинар, както и чете лекции по гимназиална педагогика (Vorlesungsverzeichniss ... Eckstein). Той е директор на училището „Св. Тома“¹⁵, по това време една от най-реномираните хуманитарни гимназии с музикална подготовка в Германия, където се осъществяват наблюдението, хоспитирането и „пробните уроци“ на бъдещите учители. Проф. Екщайн е председател на изпитната комисия за придобиване на учителска правоспособност, което допринася за това, практикантите да получат добра специализирана и целенасочена подготовка (Professorenkatalog ... Eckstein).

Едно от големите имена в областта на университетската педагогика през този период е това на проф. Мазийус, който чрез протекцията на саксонския министър на образованието в продължение на 30 години, от 1862 до 1893 г., е единственият редовен професор и ръководител на катедрата по педагогика. Това не се приема доброжелателно от педагогическата колегия, като се има предвид, че и Цилер, и Барт, а в голяма степен и Екщайн по това време са утвърдени имена в областта на педагогическата теория и практика и имат не само богата академична, но и научно-публикационна дейност (по-подр. в: ADB, Bd. 52, 1906, 226–230). Усилията на Мазийус са насочени към утвърждаването на педагогиката като университетска наука, равнопоставена на останалите научни области. Той чете лекции по история на педагогиката, обща педагогика, обща и специална дидактика, училищно законодателство, теория на възпитанието, както и води упражнения по методика (наблюдения и хоспитиране) в ръководения от него Педагогически семинар (Vorlesungsverzeichniss ... Masius). В научно-съдържателен план лекциите на проф. Мазийус са в контекста на хербартианското разбиране за отделните дялове на педагогическата наука, както и за ролята и мястото на педагогиката при подготовката на учителите (пак там). Той няма публикации по педагогика, има издадени няколко учебника по природознание, география, както и хрестоматия по римска литература (Professorenkatalog ... Masius).

¹⁵ Училището (Thomasschule) е основано през 1212 г. и е едно от най-старите и реномирани училища в Германия включително и до днес. Международна известност получава чрез своя кантор – Й. С. Бах (по-подр. в: Mezger, 1963).

В духа на хербартианската педагогика са и лекциите на извънредния професор по философия и педагогика Е. Барт (от 1890 до 1914 г.): история на педагогиката; съвременни педагогически въпроси; основни компоненти на теорията на възпитанието и на дидактиката, изведени от психологическа гледна точка; философски семинар – за практическа подготовка на учители по философия (*Vorlesungsverzeichniss ... Barth*). В своите педагогически публикации като „История на възпитанието от социологическа и духовно-историческа гледна точка“ (1911), „Елементи на учението за възпитание и обучение“ (1906), „Етическо насочване на младежите – основи на едно систематично морално обучение“ (1919) Барт надхвърля рамката на хербартианското разбиране за възпитанието, като го поставя в тясна връзка с етапите на общественото развитие.

Един от най-значимите представители на университетската педагогика от този период е проф. Й. Фолкелт. Макар и да работи изключително в областта на философията, като развива собствена теория за познанието на основата на критическата метафизика, както и за утвърждаването на естетиката, той чете лекции и по обща педагогика и история на педагогиката. В ръководения от него Философско-педагогически семинар учат и много българи, след които са Иван Шишманов, Беньо Цонев, Александър Балабанов, Ал. Теодоров-Балан, Никола Алексиев и др. При проф. Фолкелт пише и защитава своята дисертация бъдещият проф. Нойков, на когото той изказва специална благодарност и признателност в края на своя труд.

(3) Конструирание на реформени идеи и течения, от една страна, в контекста на изграждане на педагогическото познание на широка експериментална основа, т.нар. експериментална педагогика, от друга – на културно-историческа чрез извеждането на духовно-научната и херменевтична педагогика и от трета – на идеологическа и политическа – национална (националсоциалистическа) педагогика. В първото направление основни представители са В. Вунд (1832–1920), Е. Мойман (1862–1915), във второто – Е. Шпрангер (1882–1963) и Т. Лит (1880–1962), а в третото – Х. Шнайдер (1874–1953) и Х. Фолкелт (1886–1964).

В края на 90-те години XIX в. в Германия, в резултата на формираното реформаторско педагогическо движение, насочено „към детето“, се поставя въпросът за мястото и ролята на педагогиката. До този момент тя се налага предимно като рефлексивна и систематизирана наука по отношение на професионалната подготовка на учителите, а „общата педагогика“ на Хербарт като единствено релевантна, „научна“, общовалидна „нормална наука“. Това първоначално играе положителна роля за утвърждаването на университетската педагогика, но в последствие се оказва препятствие, което въпреки опитите на представителите на „късното хербартианство“ (В. Райн, О. Вилман) не може да бъде преодоляно. Съществуващата педагогика е силно спекулативна и нормативна и в този смисъл тя не може да отговори на бързо променящи се реалности, не може да предложи нови модели за възпитание и образование

през призмата на училището, което вече е поставено в динамични обществено-икономически и културно-духовни условия.

В този контекст са усилията на представителите на „експерименталната педагогика“, която започва да се развива като самостоятелно направление именно в Лайпцигския университет. През 1879 г. проф. В. Вунд открива своята експериментално-психологическа лаборатория, която през 1884 г. е преобразувана в Институт по експериментална психология. В нея учи и работи Е. Мойман, който в последствие, макар и само за една година, оглавява катедрата по педагогика в качеството си на редовен професор. За професорското място кандидатстват още П. Наторп и П. Барт, но комисията при Философски факултет избира Мойман с мотива, че той „ще постави нови основи“, върху които да се развива педагогиката (UAL, PA Meumann, N 36–39). В своите лекции по психология, история на педагогиката и философия, както и при упражненията със студентите в рамките на Философско-педагогическия семинар, професорът разглежда педагогиката като обективна наука, която „трябва да се основава на проучването на фактите със средствата на наблюдението, експеримента и статистиката“ (Meumann, 1914, t. 1, p. 3). Мойман извежда своите педагогически идеи в огромния си труд в три тома: „Лекции по увод в експерименталната педагогика и нейните психологически основи“ (1911–1914), както и в издаваното от него списание „Педагогическа психология и експериментална педагогика“ (1911). Като съучредител на „Съюз за училищни реформи“ Мойман счита, че те следва да се осъществяват единствено и само в контекста на педагогическото (емпирично) изследване, както и да „изхождат от детето“, от неговата природна даденост, от неговата самодейност и развитие (пак там, с. 2).

Преместването на проф. Мойман в университета в Хамбург, както и преждевременната му смърт, отварят пътя на още едно значимо направление в педагогиката и в частност на неговото представяне в Лайпцигския университет, това на „духовно-научната педагогика“. Основите се поставят от В. Дилтай (1833–1911), който диференцира науките на „науки за природата“ и „науки за духа“, а достигането до познание става, респективно, чрез „обяснение“ и „разбиране“. За Дилтай педагогиката е самостоятелна, независима „наука за духа“, чиято методологическа основа е херменевтиката, а възпитателните ѝ цели са изведени от „жизнените взаимовръзки“, които са исторически обусловени. Като докторант на Дилтай Е. Шпрангер се хабилитира през 1909 г. в Лайпцигския университет, след което до 1919 г. е редовен професор по философия и педагогика в него (Professorenkatalog ... Spranger). Той чете лекции по педагогика в три части (история на педагогиката до Русо; педагогически идеи на XIX в. и систематична педагогика), история на училищното законодателство в Германия, както и води упражнения във Философско-педагогическия семинар в контекста на духовно-научната педагогика. В своите изложения, изхождайки от класическото наследство на немската педагогическа мисъл (предимно на В. Хумболт и В. Гьоте), Е. Шпрангер развива понятието „обра-

зование“ по нов начин. Според него не може да има „образование изобщо, в чисто формален смисъл“, то винаги е „ориентирано към конкретни обществени, социални и културни дадености“ и в този смисъл следва да се разбира в неговите два аспекта – общо и професионално (Spranger, 1918, 26–31). По-късно, като професор в университетите в Берлин и Тюбинген, той развива тези свои тези и по този начин поставя началото на голяма педагогическа дискусия, която продължава и след Втората световна война.

В областта на духовно-научната педагогика работи и Т. Лит, който от 1920 до 1937 г., както и от 1945 до 1947 г. е редовен професор по педагогика в Университета. Той определя себе си като „културен педагог“ (Kulturpädagoge) и в своите лекции застъпва тезата, че педагогическите цели следва да бъдат изведени от „цялостното състояние на развитие на културата“ и да бъдат диалектически хармонизирани с традициите. По този начин, убеден е Лит, ще се преодолеят противоречията, както и влиянието на конфликти, свързани с властта и конюнктурните интереси (Litt, 1926, р. 24). Според него не може да има „образователни идеали“, това са конструкции на обществото, чрез които то иска да се предпази от критика. По-скоро образованието трябва да е насочено към формиране на самия човек, който на основата на свободното развитие на собствения си дух ще възприема критично заобикалящия го свят в неговите три компонента – наука, труд и техника (пак там). Паралелно с конкретните педагогически теми, Лит разглежда и въпроси на образователната политика, на връзката между индивид и общество, на подготовката и квалификацията на учителите.

С идването на НСГРП на власт се променят изцяло съдържателните аспекти на педагогиката в Университета, наложени от имперското Министерство на науката, възпитанието и народното образование. Открива се Институт по политическо възпитание (1936) и се учредява професура по политическа педагогика (1939). Чрез свое искане до ръководството на Университета, подкрепено и от Ректора, институтът „започва да осъществява курс към светогледно обновление ... което трябва да бъде постигнато от всички отделни направления“ (цит. по: Heinze, 2001, р. 56). Това означава, че не само студентите, подготвящи се за учители в горна училищна степен, но и всички останали студенти трябва да слушат определени лекции, отнасящи се до расовите въпроси, както и такива, които да утвърждават националсоциалистическия мироглед (пак там, с. 53). По този начин научната педагогика е игнорирана напълно и е сведена до политическа просвета и възпитание.

Следва и драстично ограничаване на бюджета по направление „Педагогика“ в Университета, за което свидетелства и следният факт. През 1940 г. Саксонското министерство на народното образование се обръща към Финансовото с искане за повече средства, като посочва, че през последните години драстично е спаднало качеството на преподаване в училищата, което е в резултат на „силно ограничената научно-педагогическа подготовка на учителите за горна училищна степен в Университета“. Освен това Министерството

„се опасява, че именно поради изтъкнатите причини“ голяма част от студентите ще се насочат към други университети като тези в Йена, Хале и Хамбург, където педагогическата квалификация е значително по-добра. Отговорът е, „че Финансовото министерство на Саксония не споделя съдържателните аргументи на образователното министерство за значението на научната педагогика в рамките на Университета“, поради което няма да удовлетвори искането за повече средства (цит. по: Heinze, 2001, 77–78).

След 1939 г., в контекста на посочените финансови проблеми, педагогиката в Университета е представена само от двама професори, които обаче съвместяват по две научни направления. Х. Шнайдер е избран за извънреден професор по педагогика и философия още през 1923 г., въпреки че неговото назначаване е спорно, тъй като при обсъждането „колегията на Философски факултет изтъква неговата некомпетентност по педагогическите въпроси“ (Tilitzki, 2002, р. 111). На тази позиция той остава до 1939 г., когато се пенсионира, а мястото му остава свободно. Другият професор е Х. Фолкелт, който от 1926 до 1930 г. е извънреден професор по философия и педагогика, а от 1939 до 1945 г. – редовен професор по политическа педагогика и психология на развитието. В научен план той възприема себе повече като психолог, а „в областта на педагогиката работи между другото“. Ето защо, за разлика от предходните периоди, предлаганите лекционни курсове по педагогика са твърде малко на брой, а в съдържателен план са фрагментарни. Педагогиката се свежда до практическа подготовка на студентите, които следва да положат успешно изпит за учителска правоспособност.

По този начин, в края на Втората световна война, университетската педагогика, която има традиционно силно присъствие в Университета, загубва своята първостепенна позиция. Това в голяма степен е парадоксално, като се има предвид голямото значение, което националсоциалистическото управление придава на педагогиката като наука и в частност на обучението и възпитанието на учителите. Причините са много, но в основни линии те могат да се сведат до две. Първата е, че в резултат на ограниченото финансиране на Университета през годините между 1939 и 1945 г. Философски факултет не желае да поддържа педагогическото направление, което и през предходните периоди е било силно подценявано като самостоятелно. Втората се отнася до академичния състав, който в резултат на политиката за „арийска принадлежност“ е силно засегнат и голяма част от преподавателите в педагогическите семинари са или предсрочно пенсионирани, или уволнени. Тези, които остават, са изявени членове на НСГРП и в качеството си на апологети на режима осъществяват по-скоро политическа пропаганда и възпитателна работа, отколкото да развиват педагогическата наука.

Заклучение

Легитимирането и утвърждаването на педагогиката като наука, като съвкупност от лекционни курсове и като специалност в университетска среда преминава през дълъг и сложен исторически път. Началото е поставено в първите десетилетия на XIX в., когато в Европа се разширява мрежата от различни по степен и вид училища, за които са необходими добре подготвени учители, които освен тясно специализирана подготовка по преподаваните учебни предмети следва да притежават общопедагогически, дидактически и методически компетентности. Това в най-голяма степен се отнася до учителите от горна училищна степен, които се подготвят в университетите, но за които до този момент няма утвърдени изисквания. Въвеждането по законодателен път в редица европейски държави на изпити за придобиване на учителска правоспособност за всички учители изправя университетите пред предизвикателството да търсят и апробират модели, които не само да гарантират качеството на усвоените знания и умения, но и развиват лекционната и изследователска работа в това направление. Посочените тенденции се отнасят както до Софийския, така и до Лайпцигския университет, които макар и да имат различен път на развитие утвърждават мястото и ролята на университетската педагогика в контекста на съществуващите за времето си обществено-икономически и културно-духовни реалности.

На основата на постигнатите резултати в изследването могат да се изведат следните обобщения и заключения, които очертават цялостния структурно-съдържателен профил на педагогиката в двата университета до 1945 г.:

1. Първите лекционни курсове по педагогически дисциплини и в двата университета започват да се предлагат на студентите във връзка с извеждането на преден план на необходимостта от специализирана педагогическа подготовка за бъдещите учители от горна училищна степен. В Софийския университет това се осъществява още с откриването на Висшия педагогически курс (1888), чиято първоначална цел е именно тази, а в Лайпцигския университет – едва при честването на неговата 400-годишнина, когато се прокламира идеята за откриване на педагогически семинар и обособяване на професура по педагогика. Въпреки посоченото сходство Софийският университет успява да надхвърли европейската традиция, като създава самостоятелна специалност Педагогика, което няма аналог по това време.

2. Институционализирането на педагогиката, макар и да има определени различия в зависимост от нормативната уредба, и в двата университета се осъществява в рамките на историко-филологическото направление. В Софийския университет то се развива самостоятелно, първоначално като отдел, а след това и като факултет през изследвания период, за разлика от университета в Лайпциг, където то е в рамките на по-голямото структурно обединение – Философски факултет. Тъй като в саксонския университет няма отделна специалност, както

това е в българския, педагогиката в него е представена в различни структурни звена (семинари или институти), които се модифицират в различни конфигурации през годините. Въпреки че те имат автономен научен и структурен характер и в тях могат да се откриват (обявяват) академични позиции за редовни, респективно извънредни професори и доценти, в това направление Софийският университет има значително по-изпреварващо развитие чрез създаване на самостоятелни катедри по отделните дялове на педагогическата наука.

3. И в двата университета, освен систематизирането на педагогиката по отношение на учителската подготовка, се развива и педагогическата наука, която през втората половина на XIX в. в много силна степен е под влиянието на хербартианството. Това е особено характерно за Лайпцигския университет, който се превръща в негова цитадела, и в по-малка степен за Софийския, където хербартианската педагогика има фрагментарни научни проявления. Напълно идентично и в двата университета се развива педагогическата наука през първата половина на XX в., когато в резултат на силно изразеното педагогическо движение „от детето“ се променя и педагогическата парадигма. В науката започват да доминират експерименталната педагогика и идеите за активно възпитание и образование, които са част от научните търсения на български (Нойков, Алексиев) и германски (Мойман) професори педагози в посочения период.

4. Диференцирането на отделните дялове на педагогическата наука намира отражение в предлаганите лекционни курсове, които са идентични и за двата университета и включват както теоретични знания от общата педагогика, историята на педагогиката, дидактиката, методиката на гимназиалното обучение, училищното управление и законодателство, така и практически умения, които се придобиват в специални „образцови“ гимназии, интегрирани към университетите. Освен предлаганите основни лекционни педагогически курсове студентите слушат лекции от областта на т.нар. помощни науки като философията, логиката, етиката, естетиката, психологията и други, което прави тяхната подготовка задълбочена и многопрофилна.

5. Педагогическата наука в българския и саксонския университет се представява чрез едни от най-големите и светли имена не само в направлението, в което преподават и творят, но и в история и на двата университета. Въпреки че в Лайпцигския университет голяма част от преподавателите работят в интердисциплинарен контекст (педагогика и теология, педагогика и философия, педагогика и психология) по силата на посочените структурни специфики, т.е. не са „чисти“ педагози, те в своите лекции и публикации отстояват не само автономния характер на педагогиката, но я развиват значително по посока на нейната вътрешна диференциация и методология. В същото време техните колеги в Софийския университет имат привилегията да бъдат „самостоятелни“, т.е. да преподават и творят изключително и само в областта на педагогиката, да развиват в теоретичен план нейните дялове и да поставят по този начин не само основите на университетската педагогика в Софийския университет,

но и в България. Преподавателите от двата университета, една част от които имат и лични контакти, чрез своите значими изследвания, публикации, международна комуникация и широк научен обмен дават значителен принос в легитимирането и утвърждаването на педагогиката и в европейски план.

Представеното научно изследване показва, че в периода до 1945 г. университетската педагогика в Софийския и Лайпцигския университет, независимо от някои структурни различия, в голяма степен се развива идентично, най-вече в съдържателен аспект. Това е поредното доказателство за изконните духовни и културни взаимоотношения и взаимопрониквания между двата града и в частност между двата университета, което продължава и в следващия исторически етап.

ЛИТЕРАТУРА

- Агура, Д. Д. (1893) Висшето училище в София. – В: Български преглед, г. I, кн. 1, 110–136, София.
- Алманах на завършилите СУ „Климент Охридски“ (1888–1974) (1974), т. I–III. София.
- Алманах на преподавателите в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (1888–1988) (1988), т. I–IV. София.
- Архив на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Фонд 1, Опис 1 – Протоколи от Общо събрание, Академичен съвет и Ректорски съвет за периода 1925–1997 г., а.е. 50, л. 143–144, а.е. 51, л. 43.
- Бижков, Г. (1988) Приносът на проф. Нойков за експерименталната педагогика в България. – В: Професор Петър Нойков. Материали от научна сесия, посветена на 120-годишнината от рождението му, 27 април 1988, 50–55.
- Валтер, Х. (2014) Лайпциг като културен, образователен и научен център за българите през XIX и началото на XX век. – *Списание на Българската академия на науките*, CXXVII, 4, 65–70.
- Герасков, М. (2016) Автобиография. София.
- Йорданов, В. (1938) Лайпциг и българите. София.
- Закон за висшето училище (1894) – *Държавен вестник*, г. XVI, 2.
- Закон и правилници за Университета св. Климент Охридски в София (1940). София.
- Закон за университета (1905) – В: Годишник на Софийски университет, т. I, 1904–1905, София.
- Закон за университета и университетски правилници. (1925) София.
- Общ университетски правилник и др. (1911) София.
- Общ правилник за университета (1905) – В: Годишник на Софийски университет, т. I, София.
- Общ университетски правилник (1921) София.
- Правилник за изпитите при Университета (1906) – В: Годишник на Софийския университет, т. II, София.
- Програма за Университетските изпити (1906) – В: Годишник на Софийския университет, т. II, София.

- Правилник и програма за изпитите и учебен план за специалностите в Историко-Филологическия факултет. (1934) София.
- Разпис на лекциите (1897–1945). София.
- Теодоров-Балан, А. (1896) Български университет в София. – *Български преглед*, г. III, кн. 5, 83–106, София.
- Теодоров-Балан, А. (1905) Из историята на висшето училище. – В: Годишник на Софийски университет, т. I, 1904–1905, София.
- Учебен план за специалностите, които се следват в Историко-филологическия факултет (1906) – В: Годишник на Софийския университет, т. II, София.
- Чавдарова, А. (2008) Педагогиката и нейното легитимиране като университетска специалност. – В: 120 години университетска педагогика. Между традицията и новите реалности. София.
- Чавдарова, А. (2004) Университетският педагогически семинар в Йена (1832–1923) – „мека на педагогиката“. – Годишник на СУ, Факултет по педагогика, Книга Педагогика, т. 96.
- Allgemeine deutsche Biographie (ADB) (1875–1912). Bd. 1–56. Duncker/Humblot, München/Leipzig.
- Bekanntnis der Professoren an den deutschen Universitäten und Hochschulen zu Adolf Hitler und dem Nationalsozialistischen Staat (1933). Dresden-A. 1, Zinzendorfstr. 2
- Festschrift zur Feier des 500 Jährigen Bestehens der Universität Leipzig (1909) Hrsg. von Rektor und Senat. 4. Band, 1. Teil, Verlag von S. Hirzel, Leipzig.
- Festschrift Johannes Volkelt zum 70. Geburtstag (1918). Oskar Beck Verlag, München
- Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Bd. III (1987). Hrsg. K. E. Jeismann, P. Lundgreen. Verlag C. H. Beck, München
- Heinze, C. (2001) Die Pädagogik an der Universität Leipzig in der Zeit des Nationalsozialismus 1933–1945. Julius Klinhardt, Bad Heilbrunn/ OBB
- Heller, H. (1924) Freie Volksbildungsarbeit. Grundsätzliches u. Praktisches vom Volksbildungsamte d. Stadt Leipzig. Vlg. d. Werkgemeinschaft. Leipzig
- Krause, K. Alma mater Lipsiensis (2003). Geschichte der Universität Leipzig von 1409 bis zur Gegenwart. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig
- Lambrecht, L. (2006) Politische Entlassungen in der NS-Zeit. Evangelische Verlaganstalt. Leipzig
- Litt, Th. Möglichkeiten und Grenzen der Pädagogik (1926). Leipzig/Berlin
- Meumann, E. (1913) Vorlesungen zur Einführung in die Experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen. 2 Bde., 2 Aufl. Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig
- Mezger, M., Krick, B. (1963) St. Thomas zu Leipzig. Breitkopf&Härtel Verlag, Wiesbaden
- Professorenkatalog der Universität Leipzig. Universität Leipzig
- Sandfuchs, U. (2004) Geschichte der Lehrerbildung in Deutschland. In: Sigrid Blömeke, P. Reinhold, G. Tuoldziecki, J. Wildt (Hrsg.): Handbuch Lehrerbildung. Westermann/Klinkhardt, Braunschweig/Bad Heilbrunn, S. 14–37.
- Schulz, D. (1995) Zur Geschichte der Pädagogik an der Universität Leipzig. In: Journal Universität Leipzig. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, S. 10–11.
- Spranger, E. (1918) Grundlegende Bildung, Berufsbildung, Allgemeinbildung. In: Kultur und Erziehung. Gesammelte pädagogische Aufsätze. Quelle & Meyer, Leipzig

Tilitzki, Ch. (2001) Die deutsche Universitätsphilosophie in der Zeit der Weimarer Republik und im Dritten Reich. Akademie Verlag, Berlin
Universitätsarchiv Leipzig. UAL PA Meumann, N 36–39.
Universitätsarchiv Leipzig. Philosophische Fakultät. Bd. 1–14.
Vorlesungsverzeichnisse der Universität Leipzig. Universitätsbibliothek Leipzig.
Ziller, T. (1884) Grundlegung der Lehre vom erziehenden Unterricht. Veit Verlag, Leipzig.

Постътила февруари 2018 г.

Рецензент: проф. д-р Емилия Еничарова